

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА імені О.М. БЕКЕТОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕРЕСИПКІН МИХАЙЛО МИКОЛАЙОВИЧ

УДК: 336:657.15:338.24

ДИСЕРТАЦІЯ

**КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Спеціальність 21.04.02 – «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» (економічні науки)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник Момот Тетяна Валеріївна, доктор економічних наук,
професор

Харків – 2018

АНОТАЦІЯ

Пересипкін М.Н. Кадрове забезпечення системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності України в умовах євроінтеграції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 21.04.02 - Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. - Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. - Харків, 2018.

Сьогодні головним зовнішньополітичним напрямом України є інтеграція до європейської спільноти.

Економічна інтеграція як форма зближення й посилення взаємодії національних економік, сприяє розвитку продуктивних сил і модифікації кадрової політики відповідно до європейських стандартів та цінностей.

Виклики сьогодення змінюють підходи до формування та реалізації кадрової політики суб'єктів господарської діяльності (СГД). Пріоритетним напрямом кадрового забезпечення стає підвищення професіоналізму, найбільш повне використання знань і можливостей персоналу в інтересах СГД із метою постійного вдосконалення компетентностей упродовж усього професійного життя особистості як найважливішого інтелектуального та професійного ресурсу, що забезпечує високу ефективність і результативність функціонування СГД на засадах безпекоорієнтованого управління.

Із огляду на це, виникає необхідність сформуванню якісної нової генерації фахівців у галузі безпекознавства, фаховий рівень і свідомо орієнтація яких відповідали б потребам часу та напрацьованому міжнародному досвіду.

Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад і розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД в умовах євроінтеграції.

У першому розділі «Теоретико-методичні підходи до формування кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД» систематизовано теоретичні підходи щодо визначення поняття економічна безпека та виявлено особливості кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД,

досліджено міжнародний досвід підготовки фахівців у галузі безпеки, проведено аналіз міжнародної нормативної бази (стандартів ISO) для гарантування безпеки суб'єктів господарської діяльності.

У другому розділі «Аналіз сучасного стану кадрового забезпечення системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності» охарактеризовано процеси щодо стану вищої освіти в Україні, перспективи стосовно запровадження концепції «навчання протягом життя», досліджено систему підготовки фахівців у сфері безпеки для гарантування економічної безпеки СГД в Україні; здійснено оцінку сучасного стану кадрового забезпечення економічної безпеки на прикладі обраних для дослідження СГД великого промислового міста; здійснено інтегральне оцінювання рівня економічної безпеки СГД з виокремленням інтелектуально-кадрового складника.

У третьому розділі «Удосконалення кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД в умовах євроінтеграції» на підставі системного аналізу отриманих даних щодо міжнародного та українського досвіду, оцінки наявної системи кадрового забезпечення економічної безпеки СГД та сучасного стану освітньої діяльності щодо підготовки фахівців із вищою освітою в галузі безпеки підприємств, установ, організацій розроблено перспективну модель модернізації освіти в галузі безпеки; розроблено методичний підхід до моніторингу процесу кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні теоретичних положень та практичних рекомендацій відносно удосконалення системи підготовки фахівців для кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД в умовах євроінтеграції.

Наукову новизну дисертації визначають такі твердження:

удосконалено:

- методичний підхід до моніторингу процесу кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД, який базується на кількісному оцінюванні якісних показників із застосуванням кваліметричної моделі, що характеризують

процес забезпечення системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності та уможливають виявлення недоліків процесу кадрового забезпечення системи економічної безпеки, здійснювання порівняльної оцінки роботи за окремими напрямками, отримання об'єктивної оцінки загального рівня процесу забезпечення економічної безпеки СГД відповідно до таких рівнів: високий, середній, низький;

- методичний підхід щодо здійснення кадрової політики у сфері безпеки, що полягає в здійсненні послідовних дій СГД щодо формування вимог до суб'єктів кадрового забезпечення в системі економічної безпеки СГД, їх підбору й найму, підготовки та навчання, підвищення кваліфікації та раціонального використання з урахуванням стану й перспектив розвитку професіоналізації навчальної діяльності майбутніх фахівців сфери безпеки і моделювання змісту навчання професійної спрямованості відповідно до прогнозів щодо кількісних і якісних потреб у кадрах для забезпечення повної укомплектованості фахівцями відповідної кваліфікації, мотивації та організації їх праці;
- концепцію підготовки/перепідготовки фахівців у галузі безпеки шляхом поєднання комплексних заходів за основними пріоритетними компонентами, а саме: 1) удосконалення стандартів вищої освіти (утворення координаційної ради, робочої групи з функціями контролю процесу освіти фахівця з безпеки; подальша диференціація спеціальностей; оновлення професійно-кваліфікаційних характеристик посад у сфері безпеки); 2) удосконалення освітнього процесу (в програмах враховувати особливості галузей, підприємств, особливості загроз та можливості); 3) удосконалення системи комунікації з фахівцями-практиками (проведення спільних науково-практичних заходів, зокрема, наукових досліджень; вивчення та використання досвіду інших країн); 4) організаційно-методична допомога СГД (практичні консультації для СГД, розробка науково-методичних матеріалів), що уможливорює формування ефективного кадрового забезпечення в системі економічної безпеки СГД та, відповідно, сприяє підвищенню рівня національної безпеки загалом;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-термінологічний апарат системотворення в безпекознавстві шляхом визначення кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД як комплексу дій, спрямованих на пошук, оцінку і встановлення заздалегідь передбачених стосунків із фахівцями у сфері безпеки з метою убезпечення життєво важливих інтересів СГД від внутрішніх і зовнішніх загроз у системі спеціальних органів, служб, засобів, методів та заходів для виконання таких функцій, як освітня, обліково-контрольна, соціально-кадрова, адміністративно-розпорядницька, інформаційно-аналітична, організаційно-технічна, науково-методична, планово-виробнича, організаційно-управлінська;
- модель модернізації освіти у сфері безпеки шляхом осучаснення системи освіти за компетентнісним підходом на засадах єдності, інтегрованої цілісності та інноваційності освіти у сфері безпекознавства для адаптації до європейського освітнього простору з урахуванням принципових законодавчих змін національного законодавства у сфері освіти, що уможлиблює забезпечення синтезу методологій багатьох наук, орієнтованих на дослідження сутності, змісту, методів, форм, органів, суб'єктів та засобів гарантування безпеки СГД за умови впливу внутрішніх та зовнішніх чинників;
- інформаційно-аналітична модель підготовки фахівця з безпеки шляхом об'єднання таких складників, як соціальне замовлення, вимоги до рівня професійної компетентності, дані моніторингу потреб СГД та система контролю й оцінки професійної готовності фахівця, контролю потреб та якості освіти, що забезпечує підвищення кваліфікаційного рівня фахівців, які становлять систему економічної безпеки СГД.

ANNOTATION

Peresykin M.N. Economic Security System Staff Provision of Ukrainian Business Entities in Conditions of Eurointegration. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the scientific degree of candidate of sciences in specialty 21.04.02 – Economic security business entities. – O. M. Beketov National University of Municipal Economy in Kharkiv. – Kharkiv, 2018.

Euro integration for Ukraine is the main and unchanged foreign policy priority. Economic integration as a form of convergence and strengthening of the interaction of national economies, promotes the development of productive forces and the modification of personnel policy in accordance with European standards and values.

Today's challenges change the approaches to the formation and implementation of personnel policy of business entities. The priority direction of staffing is the improvement of professionalism, the most complete use of the knowledge and capabilities of staff in the interests of business entities in order to continuously improve competencies throughout the professional life of the individual as the most important intellectual and professional resource, which ensures the high efficiency and effectiveness of the functioning of the business entities on the principles of security-oriented management.

In view of this, there is a need to form a qualitative new generation of specialists in the field of security science, whose professional level and conscious orientation would meet the needs of the time and the experience gained.

The purpose of the dissertation is to substantiate theoretical and methodological principles and to develop practical recommendations for improving the staffing of the system of economic security of the business entities in the conditions of European integration.

In the first section "Theoretical and methodical approaches to the formation of personnel provision of the system of economic security of the business entities", the theoretical approaches to the definition of economic security are systematized and detected of the peculiarities of the staffing of the system of economic security of the business entities are identified, international experience of training specialists in the

field of security has been investigated, an international regulatory framework (ISO standards) to ensure the safety of business entities.

In the second section "Analysis of the state of staffing of the system of economic security of business entities at the present stage", was analyzed of the processes on the state of higher education in Ukraine, prospects for the introduction of the concept of "lifelong learning", the system of training specialists in the field of security for guaranteeing the economic safety of business entities in Ukraine; was estimated the current state of economic security of business entities of the large industrial city chosen for the study by the human resources ; an integrated assessment of the level of economic security of the business entities with the identification of the intellectual and personnel component has been carried out.

In the third section "Improvement of human resources provision of the system of economic safety of business entities in the conditions of European integration" on the basis of systematic analysis of the obtained data on international and Ukrainian experience, an assessment of the existing system of staffing provision of business entities economic security and the current state of educational activities for the training of specialists with higher education in the field of enterprise security, institutions, organizations developed a perspective model of modernization of education in the field of security; A methodical approach to monitoring the personnel supply of the system of economic safety of the business entities has been developed with use of qualimetric method.

Scientific novelty of the obtained results consists in the development of theoretical positions and practical recommendations regarding the improvement of the system of training specialists for staffing of the system of economic safety of business entities in the conditions of European integration.

The scientific novelty of the thesis is determined by the following statements:

Improved:

- methodical approach to monitoring the personnel provision of the system of economic safety of business entities , which is based on the quantitative assessment of qualitative indicators using a qualimetric model that characterizes the process of providing the system of economic security of economic entities and makes it possible

to identify the shortcomings of the personnel security system of the economic security system, the implementation of the comparative evaluation of work in separate areas, obtaining an objective assessment of the overall level of the ecosystem the safety of business entities according to the following levels: high, medium, low;

- a methodical approach to the implementation of personnel policy in the field of security, consisting in the implementation of the successive actions of the business entities in relation to the formation of requirements to the personnel of the personnel in the system of economic safety of the business entities, their selection and recruitment, preparation and training, advanced training and rational use, taking into account the state of prospects for the professional development of training activities of future specialists in the sphere of security and modeling the content of training of professional orientation in accordance with forecasts of needs in quantitative and qualitative staffing requirements to full staffing by the specialists of the relevant qualification, motivation and organization of their work;

- the concept of training / retraining of security specialists by combining the complex measures on the main priority components, namely: 1) improvement of standards of higher education (formation of a coordination council, a working group with functions of control of the education of a specialist in security, further differentiation of specialties, qualification characteristics of positions in the field of security); 2) improvement of the educational process (the programs take into account the specifics of industries, enterprises, peculiarities of threats and opportunities; 3) improvement of the system of communication with specialists-practitioners (conducting joint scientific and practical activities, in particular, scientific research, studying and using the experience of other countries); 4) organizational and methodological help of business entities (practical consultations for business entities, development of scientific and methodological materials), which enables formation of effective staffing in the system of economic safety of business entities and, accordingly, contributes to raising the level of national security in general;

got further development:

- conceptual and terminological apparatus of system designing in security science by means of determining the personnel provision of the system of economic safety of the business entities as a complex of actions aimed at the search, evaluation and establishment of foreseeable relations with security specialists in order to safeguard the vital interests of business entities from internal and external threats in the system of special structures, services, facilities, methods and measures for the performance of such functions as educational, accounting and control, social-personnel, administrative-managerial, informational analytical, organizational, technical, scientific, methodical, production planning, organization and management;

- model of modernization of education in the field of security through modernization of the education system based on the competence approach on the principles of unity, integrated integrity and innovation of education in the field of security science for adaptation to the European educational space, taking into account the fundamental legislative changes of the national legislation in the field of education, which ensures the synthesis of the methodologies of many sciences , focused on the study of the essence, content, methods, forms, facilities, subjects and means of guaranteeing the safety of the business entities under the influence of internal and external factors;

- an informational and analytical model of the training of a security specialist by combining such components as a social order, requirements to the level of professional competence, monitoring data needs of the business entities, and a system for monitoring and evaluating the professional readiness of a specialist, controlling the needs and quality of education, which provides an advanced level of qualification specialists who make up the system of economic safety of the business entities.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Розділи у колективних монографіях

1. Пересипкін М.М. Підходи до організації підготовки фахівців з економічної безпеки. Фінансово-економічна безпека: стратегічна аналітика та аудиторський супровід: монографія. За загальною редакцією Т.В. Момот. 2015.

Х., ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 340 с. *(Особистий внесок: проведено аналіз існуючих підходів щодо організації системи підготовки фахівців з безпеки)*.

2. Пересипкін М.М., Пригунов П.Я. Шляхи удосконалення системи освіти в галузі безпеки. Законодавче забезпечення розвитку реального сектору економіки: науково-практичне видання. – Монографія. За загальною редакцією В. І. Сергієнка. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. Вип. 3. С. 598 – 617. *(Особистий внесок: обґрунтування теоретичних підходів до удосконалення системи підготовки фахівців, які забезпечують економічну безпеку СГД)*.

3. Пересипкін М.М., Пригунов П.Я. Безпека підприємств як об'єкт наукових досліджень. Законодавче забезпечення розвитку реального сектору економіки: науково-практичне видання – Монографія. За загальною редакцією В. І. Сергієнка. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. Вип. 3. С. 187 – 197. *(Особистий внесок: розглянуто особливості та характеристики системи забезпечення економічної безпеки СГД)*.

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Пересыпкин М.Н., Бабаев В.Н., Момот Т.В. Экономическая безопасность высших учебных заведений в условиях модернизации высшего образования: проблемы и перспективы.. Комунальне господарство міст: серія економічні науки. 2013. № 108. С. 519 - 527. *(Особистий внесок: систематизовано теоретико-методичні підходи до економічної безпеки ЗВО)*.

5. Пересипкін М.М., Пригунов П.Я. Аналіз вітчизняного досвіду підготовки фахівців з вищою освітою для забезпечення економічної безпеки підприємств: досягнення та перспективи розвитку. Комунальне господарство міст: серія економічні науки. 2013. № 111. С. 244-254. *(Особистий внесок: здійснено аналіз досвіду підготовки фахівців з безпеки)*.

6. Пересипкін М.М., Димченко О.В., Свиридова І.О. Готовність до інновацій як важливий елемент системи економічної безпеки комунальних підприємств. Економіка і держава. 2014. № 1. С. 23 -26. *(Особистий внесок:*

розглянуто специфічні характеристики системи економічної безпеки суб'єктів господарювання).

7. Пересипкін М.М. Напрями удосконалення системи кадрового забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Комунальне господарство міст: серія економічні науки. 2015. Вип. 122. С. 53-57.

8. Пересыпкин М.Н. Организация и осуществление кадрового обеспечения функционирования системы экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности. Комунальне господарство міст: серія економічні науки. 2016. Вип. 127. С. 28 - 32.

9. Пересипкін М.М. Оцінка сучасного стану кадрового забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання великого промислового міста. Вісник Хмельницького національного університету. 2016. № 3, Т. 1. С. 36 – 40.

10. Пересипкін М.М. Оцінка процесу забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання кваліметричним методом. Аналітично-інформаційний журнал «Схід». 2016. № 5 (145). С. 16-20.

11. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 71697 «Оцінка процесу забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання кваліметричним методом» / М. Н. Пересипкін, Т.В. Момот (Україна) заявл. № 72428 від 03.03.2017, опубл. 03.05.2017 р.

Наукові праці у виданнях іноземних держав або виданнях України, які включені до міжнародних науко метричних баз

12. Пересыпкин М.М., Момот Т.В. Анализ международных стандартов в контексте подготовки кадров для обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйствования. Journal L'Association 1901 «SEPIKE»: Social Education Project of Improving Knowledge in Economics. 2015. Edition 11. P. 208-211. *(Особистий внесок: проведено аналіз міжнародних стандартів, обґрунтовано доцільність їх використання при підготовці фахівців з економічної безпеки в Україні).*

Праці апробаційного характеру

13. Пересипкін М.М. Кадрова складова у системі забезпечення економічної безпеки // «Сучасні механізми забезпечення безпеки держави, особистості, підприємств, установ, організацій»: матеріали Першої науково-практичної конференції. (19-20 грудня 2013 р., Київ). К.: МАУП, "Видавничий дім "Персонал", 2014. С. 62-66.

14. Пересипкін М.М. Деякі аспекти здійснення охоронної діяльності в системі економічної безпеки підприємства // Управління фінансово-економічною безпекою: інформаційно-аналітичне забезпечення та конкурентна розвідка: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (30 вересня - 6 жовтня 2013 р., Ялта). Ялта, Крим, 2013. С. 115-120.

15. Пересипкін М.М., Момот Т.В. Інтелектуально-кадрове забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання України: сучасний стан та перспективи розвитку // Фінансова система України в умовах трансформації соціально-економічних відносин: міжнародна науково-практична конференція. (15 квітня 2015 р., Харків). Х., 2015. С. 55-57. *(Особистий внесок: проведено аналіз особливостей інтелектуально-кадрового забезпечення економічної безпеки СГД).*

16. Пересипкін М.М., Момот Т.В. Впровадження міжнародних стандартів забезпечення економічної безпеки в умовах євроінтеграції // Комп'ютерні технології в міському та регіональному господарстві: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (23-28 листопада 2015 р., Харків). Х., 2015. С. 138-139. *(Особистий внесок: обґрунтовані положення щодо використання міжнародних стандартів з метою забезпечення економічної безпеки для СГД).*

17. Пересипкін М.М., Момот Т.В., Набока Е.Є., Пригунов П.Я. Оцінка потреб кадрового забезпечення системи економічної безпеки суб'єктів господарювання (на прикладі підприємств Харківського регіону) // Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою в умовах європейської інтеграції: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції. (25 квітня 2015 р., Харків). Х., 2015. С. 103- 104. *(Особистий*

внесок: проведена математична обробка матеріалів анкетування, обґрунтовано висновки щодо шляхів удосконалення системи забезпечення економічної безпеки СГД).

18. Пересипкін М.М., Момот Т.В. Деякі аспекти дослідження кадрового забезпечення суб'єктів господарювання // Фінансова безпека в системі забезпечення національних економічних інтересів: проблеми і перспективи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. (26-27 квітня 2016 р., Полтава). Полтава, 2016. С. 162 – 163. *(Особистий внесок: обґрунтовано мету дослідження та теоретичні положення щодо аналізу кадрового забезпечення СГД).*

19. Пересипкін М.М., Момот Т.В. Підготовка фахівців з економічної безпеки в умовах здійснення стратегічних реформ в Україні // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки. Інформаційна та економічна безпека (INFECO): матеріали міжнародного форуму з безпеки (INFOS – 2017). (25 – 27 квітня 2017 р., Черкаси). Черкаси, 2017. С. 199 – 201. *(Особистий внесок: на підставі проведеного дослідження науково обґрунтовані шляхи підвищення рівня освіти фахівців з безпеки).*

20. Пересипкін М.Н. Роль вищих навчальних закладів у підготовці фахівців сучасного рівня. Стратегічна аналітика та антикорупційний аудит в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарювання: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. (26-27 жовтня 2017 р., Харків). Х., 2017. С. 187-188.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СГД	24
1.1. Економічна безпека СГД як об'єкт наукових досліджень	24
1.2. Кадрове забезпечення економічної безпеки СГД (КЗЕБ): сутність, завдання, принципи, функції та методи	40
1.3. Систематизація зарубіжного досвіду кадрового забезпечення економічної безпеки СГД	54
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	72
2.1. Оцінка стану вищої освіти за даними державної служби статистики України	72
2.2. Результати розрахунків ключових показників за компонентами економічної безпеки підприємств з виокремленням інтелектуально-кадрової складової	91
2.3. Аналіз стану кадрового забезпечення економічної безпеки СГД	122
Висновки до розділу 2	146
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СГД В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	151
3.1. Концептуальний підхід до формування сучасної системи підготовки фахівців з безпекознавства у ЗВО України	151
3.2. Інформаційно-аналітичне забезпечення формування моделі підготовки фахівців з безпеки у ЗВО	167
3.3. Основні напрями вдосконалення діяльності ЗВО з підготовки кадрів в галузі економічної безпеки	174

3.4. Оцінка процесу забезпечення економічної безпеки СГД кваліметричним методом	180
Висновки до розділу 3	183
ВИСНОВКИ	186
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТКИ	220

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Євроінтеграція для України є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом. Економічна інтеграція як процес розвитку стійких взаємозв'язків і поглиблення поділу праці, форма зближення і посилення взаємодії національних економік сприяє розвитку продуктивних сил і модифікації кадрової політики відповідно до європейських стандартів й цінностей. Виклики сьогодення суттєво змінюють підходи до формування та реалізації кадрової політики суб'єктів господарської діяльності (далі СГД). Пріоритетним напрямом кадрового забезпечення стає підвищення професіоналізму, найбільш повне використання знань і можливостей персоналу в інтересах СГД з метою постійного вдосконалення компетентностей впродовж усього професійного життя особистості як найважливішого інтелектуального та професійного ресурсу СГД, що забезпечує високу ефективність й результативність його функціонування на засадах безпеко-орієнтованого управління. Зважаючи на це, виникає необхідність формування якісно нової генерації фахівців в галузі безпекознавства, фаховий рівень й свідомо орієнтація яких відповідали б потребам часу та напрацьованому міжнародному досвіду.

Загальнотеоретичним дослідженням в сфері економічної безпеки та кадрового забезпечення СГД присвячено роботи таких вчених як І. Белоусова, В.М. Бабаєва, О.І. Барановського, Т.Г. Васильцева, З.С. Варналія, О.С. Власюка, В.М. Геєця, В.П. Горбуліна, Л.В. Гнилицької, З.Б. Живко, О.В. Ілляшенко, Ю. Кіма, О. Кириченко, В. Кралич, Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко, К.А. Мамонова, І.П. Мігус, Т.В. Момот, В.І. Мунтіяна, Є.І. Овчаренка, І.П. Отенко, Є.М. Рудніченка, А.В. Семенченка, В.І. Франчука, Л. Г. Шемаєвої, Л.М. Шутенка, Н.Швець. Проблемам організації підготовки фахівців з безпеки присвячені наукові роботи багатьох вчених з різних наукових галузей та практиків. Ми можемо визначити праці зарубіжних фахівців – вчених: М. Button, Y. Koniechy, S. Garfinkel, A. Carrol, E. Ahlf, A. Zebrowski, Zb.

Ruszkowski, Y. Lobkovitz, O. Захарова, Й. Ліндера, В. Гамзи, М. Корольова, В. Мак – мака, О. Олейнікова, О. Павлова, К. Харського, О. Шаваєва, В. Шликова, Є. Ющука, В. Яскевича, В. Ярочкіна та ін.

Окремо варто виділити науковий доробок Глобальної організації союзницького лідерства, зокрема й наукової школи д. юр. н. В. Ліпкана (її представляють В. Баскаков, Р. Банк, М. Дімчогло, В. Залізник, Є. Збінський, О. Климентьєв, В. Кобринський, О. Кушнір, Д. Лобов, В. Майоров, Ю. Максименко, О. Мандзюк, П. Матвієнко, М. Микитенко, Д. Перов, В. Політило, С. Правдюк, Л. Рудник, О. Стоєцький, К. Татарникова, А. Тунік, К. Череповський, О. Шепета та інші вчені). У роботах цих авторів закладено фундамент для формування сучасних напрямів підготовки фахівців із безпеки, у тому числі, кібербезпеки.

Значний внесок науковців дозволяє обґрунтувати науково-методичні положення кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД та удосконалити підходи до модернізації освіти в сфері безпекознавства у вищих навчальних закладах (ВНЗ) України, що обумовили актуальність проведення дослідження за обраним напрямком.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Зміст і напрямок дисертаційного дослідження спрямовані на вирішення завдань, поставлених Стратегією національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015, що спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII; Стратегією сталого розвитку "Україна - 2020", схваленою Указом Президента України від 12.01.2015 № 5.

Дисертаційна робота є ініціативною й одночасно складовою частиною науково-дослідних робіт Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова в межах державної бюджетної тематики: «Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України в

сучасних умовах: теорія, методологія, практика» (Етап 1 2016 р., Етап 2 2017р., номер державної реєстрації 0116U005339) - автором запропоновано підходи до організації підготовки фахівців з економічної безпеки для СГД.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД в умовах євроінтеграції.

Для досягнення визначеної мети дослідження необхідно вирішити такі завдання:

- узагальнити теоретико-методичні підходи до організації кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД в умовах євроінтеграції;
- проаналізувати зарубіжний досвід кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД;
- дослідити систему підготовки кадрів для забезпечення економічної безпеки СГД в Україні;
- здійснити оцінку сучасного стану кадрового забезпечення економічної безпеки СГД з виокремленням інтелектуально-кадрової складової;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення моделі модернізації освіти в галузі безпеки в умовах євроінтеграції;
- розробити методичний підхід до моніторингу процесу кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД із застосуванням кваліметричної моделі;
- надати практичні рекомендації щодо вдосконалення системи кадрового забезпечення СГД в умовах євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є процес кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД в умовах євроінтеграції.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних заходів вдосконалення кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження. Теоретичною й методичною основою дисертаційної роботи стали фундаментальні наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних фахівців з проблем організації кадрової забезпечення економічної безпеки СГД.

Для вирішення визначених завдань у дисертаційній роботі використана система загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема, методи теоретичного узагальнення, системного аналізу, наукової класифікації – для уточнення класифікації ризиків і загроз кадровому забезпеченню, удосконаленню класифікації загроз залежно від сфери їх виникнення; методи порівняльного аналізу, фінансово-економічного та статистичного аналізу – для аналізу системи показників визначення стану кадрової безпеки СГД, що досліджуються; дослідження індикаторів оцінки забезпечення економічної безпеки; графічно-аналітичний метод – для наочного ілюстрування, за допомогою рисунків і таблиць стану, проблем і шляхів удосконалення кадрового забезпечення економічної безпеки підприємств; спостереження й письмове опитування за допомогою анкет – для дослідження організації та здійснення кадрового забезпечення функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, які регламентують діяльність підприємств і функціонування системи безпеки, наукові праці зарубіжних і вітчизняних авторів, матеріали науково-практичних конференцій, ресурси мережі Інтернет, дані Державної служби статистики України, довідково-інформаційні видання, матеріали та статистичні дані, отримані автором у процесі дослідницької роботи на промислових підприємствах Харківського регіону.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні теоретичних положень та практичних рекомендацій відносно удосконалення системи підготовки фахівців для забезпечення системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в умовах євроінтеграції.

Наукову новизну дисертації визначають такі твердження:

удосконалено:

- методичний підхід до моніторингу процесу кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД, який базується на кількісному оцінюванні якісних показників із застосуванням кваліметричної моделі, що характеризують процес забезпечення системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності та уможлиблюють виявлення недоліків процесу кадрового забезпечення системи економічної безпеки, здійснювання порівняльної оцінки роботи за окремими напрямками, отримання об'єктивної оцінки загального рівня процесу забезпечення економічної безпеки СГД відповідно до таких рівнів: високий, середній, низький;
- методичний підхід щодо здійснення кадрової політики у сфері безпеки, що полягає в здійсненні послідовних дій СГД щодо формування вимог до суб'єктів кадрового забезпечення в системі економічної безпеки СГД, їх підбору й найму, підготовки та навчання, підвищення кваліфікації та раціонального використання з урахуванням стану й перспектив розвитку професіоналізації навчальної діяльності майбутніх фахівців сфери безпеки і моделювання змісту навчання професійної спрямованості відповідно до прогнозів щодо кількісних і якісних потреб у кадрах для забезпечення повної укомплектованості фахівцями відповідної кваліфікації, мотивації та організації їх праці;
- концепцію підготовки/перепідготовки фахівців у галузі безпеки шляхом поєднання комплексних заходів за основними пріоритетними компонентами, а саме: 1) удосконалення стандартів вищої освіти (утворення координаційної ради, робочої групи з функціями контролю процесу освіти фахівця з безпеки; подальша диференціація спеціальностей; оновлення професійно-кваліфікаційних характеристик посад у сфері безпеки); 2) удосконалення освітнього процесу (в програмах враховувати особливості галузей, підприємств, особливості загроз та можливості); 3) удосконалення системи комунікації з фахівцями-практиками (проведення спільних науково-практичних заходів, зокрема, наукових досліджень; вивчення та використання досвіду інших країн); 4) організаційно-методична допомога СГД (практичні консультації для СГД, розробка науково-методичних матеріалів), що

уможливилює формування ефективного кадрового забезпечення в системі економічної безпеки СГД та, відповідно, сприяє підвищенню рівня національної безпеки загалом;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-термінологічний апарат системотворення в безпекознавстві шляхом визначення кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД як комплексу дій, спрямованих на пошук, оцінку і встановлення заздалегідь передбачених стосунків із фахівцями у сфері безпеки з метою забезпечення життєво важливих інтересів СГД від внутрішніх і зовнішніх загроз у системі спеціальних органів, служб, засобів, методів та заходів для виконання таких функцій, як освітня, обліково-контрольна, соціально-кадрова, адміністративно-розпорядницька, інформаційно-аналітична, організаційно-технічна, науково-методична, планово-виробнича, організаційно-управлінська;
- модель модернізації освіти у сфері безпеки шляхом осучаснення системи освіти за компетентнісним підходом на засадах єдності, інтегрованої цілісності та інноваційності освіти у сфері безпекознавства для адаптації до європейського освітнього простору з урахуванням принципових законодавчих змін національного законодавства у сфері освіти, що уможливилює забезпечення синтезу методологій багатьох наук, орієнтованих на дослідження сутності, змісту, методів, форм, органів, суб'єктів та засобів гарантування безпеки СГД за умови впливу внутрішніх та зовнішніх чинників;
- інформаційно-аналітична модель підготовки фахівця з безпеки шляхом об'єднання таких складників, як соціальне замовлення, вимоги до рівня професійної компетентності, дані моніторингу потреб СГД та система контролю й оцінки професійної готовності фахівця, контролю потреб та якості освіти, що забезпечує підвищення кваліфікаційного рівня фахівців, які становлять систему економічної безпеки СГД.

Практичне значення отриманих результатів.

Теоретичні висновки дисертаційної роботи доведені до рівня конкретних положень і рекомендацій, придатних для практичного застосування з метою удосконалення кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД. Інформаційно-аналітичну модель забезпечення підготовки фахівців із економічної безпеки впроваджено в правозастосовну й нормативну діяльність Секретаріату Кабінету Міністрів України (довідка № 5452/0/2-18 від 17.04.18), зокрема в Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 № 1009-р «Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури», а також знайшли своє відображення у проекті Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист», який планується до подання до Верховної Ради України як ініційований Урядом у 2018 році; у роботу ТОВ «Спектр-Оіл» (довідка № 14/0/4-18 від 13.03.18). Методичні підходи щодо удосконалення кадрового забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання впроваджено в діяльність КП «Харківводоканал» (довідка № 19/4-ПД 18 від 21.02.2018), АТ «ТрестЖитлобуд-1» (довідка № 172/10-8 від 05.10.2017).

Окремі теоретичні та практичні результати дослідження застосовуються у навчальному процесі кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова під час викладання таких дисциплін, як «Стратегічний та інноваційний менеджмент в сфері фінансово-економічної безпеки», «Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки», «Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства» для студентів магістрів спеціальності «Менеджмент», освітньої програми «Управління фінансово-економічною безпекою» та курсовому й дипломному проектуванні (довідка від 14.02.2018).

Особистий внесок дисертанта. Наукові результати, що виносяться на захист, отримано автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є

результатом особистої роботи здобувача, про що вказано в переліку наукових праць, наведеному в авторефераті.

Апробація результатів дослідження.

Результати дослідження та наукові положення, отримані в дисертаційній роботі, доповідалися та були схвалені на таких вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференціях: «Сучасні механізми забезпечення безпеки держави, особистості, підприємств, установ, організацій» (Київ, 19-20 грудня 2013 р.); «Управління фінансово-економічною безпекою: інформаційно-аналітичне забезпечення та конкурентна розвідка» (Ялта, Крим, 30 вересня – 06 жовтня 2013 р.); «Фінансова система України в умовах трансформації соціально-економічних відносин» (Харків, 15 квітня 2015 р.); «Комп’ютерні технології в міському та регіональному господарстві» (Харків, 23-28 листопада 2015 р.); «Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою в умовах європейської інтеграції» (Харків, 25 квітня 2015 р.); «Фінансова безпека в системі забезпечення національних економічних інтересів: проблеми і перспективи» (Полтава, 26-27 травня 2016 р.); Міжнародний форум з безпеки (INFOS – 2017) «Перспективи управлінської діяльності суб’єктів господарювання в контексті економічної безпеки. Інформаційна та економічна безпека (INFECO)» (Черкаси, 25-27 травня 2017 р.); «Стратегічна аналітика та антикорупційний аудит в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб’єктів господарювання» (Харків, 26-27 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 20 наукових працях, з яких 3 розділи у колективних монографіях, 1 – авторське свідоцтво на науковий твір, 8 статей – у спеціалізованих фахових виданнях, 8 тез доповідей – на науково-практичних конференціях та форумах різних рівнів загальним обсягом 5,0 ум.-друк. арк., особисто автору належить 4,0 ум.-друк. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списків використаних джерел (324 найменувань на 33 стор.) та 5 додатків (на 44 стор.). Обсяг основного тексту дисертації становить 189 сторінки, зокрема 16 рисунків, 43 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СГД

1.1. Економічна безпека СГД як об'єкт наукових досліджень

Гарантією незалежності країни, умовою стабільності та ефективної життєдіяльності громадян, їх благополуччя є активний пріоритет стратегічної орієнтації державної політики на формування економічної безпеки.

Офіційним термін «економічна безпека» став у 1985 р., коли на 40 -й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція «Міжнародна економічна безпека»[237]. Саме в цій резолюції визначено, що необхідно сприяти забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально - економічного розвитку та прогресу кожної країни. В умовах формування правової держави, трансформації політичної системи суспільства актуальним є переосмислення підходів до розуміння безпеки країни, державної безпеки, економічної безпеки як форми існування всіх суб'єктів господарчої діяльності держави. У даному контексті гостро постає питання про визначення сутності економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Особливе місце серед різноманіття видів безпеки (соціальної, екологічної, демографічної, політичної, військової, науково-технологічній, інформаційної, енергетичної, культурної, правової, генетичної, кримінологічної, гуманітарної, психологічної) займає економічна безпека. Всі види безпеки не можуть бути реалізовані в повному обсязі без економічного забезпечення, тому, що вони базуються на ньому, вона є основою. З іншого боку, негативні наслідки реалізації загроз не лише економічних, а й будь-якого іншого характеру (політичних, військових, екологічних, соціальних і т. д.) завжди оцінюються розміром матеріального збитку, відшкодування якого лягає додатковим тягарем на економіку країни або окремого господарюючого суб'єкта цієї країни. У даному розумінні економічна безпека є центральною (базисною) для всіх

інших видів безпеки. Забезпечення економічної та інформаційної безпеки в Конституції України (ст. 17) визначено однією із найважливіших функцій держави. За своєю фундаментальною сутністю безпека - це стан об'єкта в системі його зв'язків з погляду здатності до самовиживання в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, а також дії непередбачених та важкопрогнозованих факторів [17].

В ході системної трансформації, як і будь яких масштабних перетворень у суспільстві та економіці зокрема, у період сучасних фінансових й економічних потрясінь економіка держави особливо відчуває виклики щодо посилення рівня економічної безпеки [17]. За власними дослідженнями Ю.Е. Губені [18] серед рейтингу оцінки видів безпеки значимість економічної безпеки посідає провідну позицію і становить 92,0%. Науковці та практики переконливо стверджують, що формування стійких основ економічної безпеки належать до числа найважливіших національних пріоритетів. Вищезазначені питання знайшли відображення в роботах зарубіжних науковців: Л. Абалкіна, Л. Брауна, Б. Бузана, М. Дзлієва, Дж. Йочелсона, Х. Мауля, Х. Мальгрема, Х. Моргензана, А. Михайленко, Л. Мієрі, В. Сенчагова, М. Цілінські тощо. [26, 27, 28, 29, 30, 31].

Характерною рисою аналізу проблеми економічної безпеки, здійснюваного економістами 70-х років минулого сторіччя, став перехід від концепції економічної безпеки, яка базувалась на військовому чиннику, до концепції, в якій економічна безпека є наслідком незалежності держави від зовнішньоекономічної політики інших країн, а незалежність базується на сукупності умов і чинників внутрішнього середовища, з'ясуванню яких і присвячені роботи даного періоду [20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31].

Наприклад, російський економіст Б. Бузан розглядає економічну безпеку як такий стан економіки, коли економічний добробут учасників відповідних суспільних відносин, стабільність внутрішнього ринку даної країни хоча і залежить від дії зовнішніх чинників, проте негативний вплив останніх нейтралізується резервами господарюючого суб'єкта, що дозволяє зберегти його стабільність [23], а його американський колега Х. Моргензан розглядає

економічну безпеку як такий стан економіки, внаслідок якого держава, з одного боку, гарантує індивідам певну, в тому числі і економічну безпеку, а з іншого боку, представляє собою джерело загроз для них [24].

Особливу увагу варто приділяти проведенню постійного моніторингу й аналізу процесів, які відбуваються у всіх сферах потенційних і реальних небезпек, загроз і ризиків. Все це необхідно для формування ефективної політики й стратегії економічної безпеки. Світовий досвід свідчить, що кожна держава намагається всіма законними методами активно захищати свої економічні інтереси. Створювати сприятливі внутрішні й зовнішні умови для національних товаровиробників. Сприятливі внутрішні умови створюються шляхом активної підтримки національних товаровиробників за допомогою формування державних замовлень і здійснення державних закупівель, у ході яких пріоритет віддається національним товаровиробникам іноді навіть на шкоду економічним інтересам. Світова конкуренція в сфері економіки стала загрозою економічній безпеці, як держав, так і суб'єктів господарської діяльності. А з огляду на те, що практично завжди поруч із добросовісною конкуренцією існує її тіньова складова - недобросовісна конкуренція, то ця загроза значно зростає.

Для протидії негативним міжнародним економічним факторам і забезпечення національних інтересів в економічній сфері необхідно комплексно використовувати всі ресурси держави й суб'єктів господарської діяльності (СГД).

Національна економіка це не абстрактне явище, а цілком конкретна матеріальна категорія, що представляє сукупність економік всіх суб'єктів господарської діяльності України (або іншої держави) від самих великих до самих маленьких. Тому, коли ми говоримо про забезпечення економічної безпеки держави, то повинні розуміти, що це завдання можна вирішити тільки в тому випадку, якщо будуть створені сприятливі безпечні умови для діяльності й розвитку всіх вітчизняних суб'єктів господарської діяльності. Керівники органів державної влади й управління, силових структур повинні глибоко усвідомити, що коли забезпечується економічна безпека якогось конкретного, нехай навіть

невеликого українського СГД, то тим самим зміцнюється національна безпека України.

У кожній науковій галузі та на стиках галузей розглядаються проблеми безпеки (економічної, психологічної, технічної й ін.) і кожна із цих проблем прямо або побічно впливає на стан національної безпеки. При цьому вченими застосовуються методологічні підходи й принципи організації досліджень із метою одержання нових знань у відповідності до своєї наукової галузі - економічні в економічних науках, психологічні в психологічних науках, соціологічні в соціологічних науках і т.д. На наш погляд, здійснення досліджень із проблем економічної безпеки на рівні суб'єктів господарської діяльності як частини національної безпеки не будуть об'єктивними використовуючи тільки економічні методи досліджень без урахування впливу макрорівня на мікрорівень, і навпаки.

Необхідно зрозуміти, що безпека в сфері економіки по великому рахунку залежить від стану економічної безпеки кожного із суб'єктів господарської діяльності в країні, які і створюють національну економіку.

Графічно економічну безпеку суб'єктів господарської діяльності, на наш погляд, можна представити у вигляді «цільової мітки», що включає наступні складові (рис. 1.1.):

- економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності як специфічної соціальної організації.
- економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності як суб'єкта провідного (ліцензійного) виду діяльності.
- економічну безпеку як суб'єкта підприємницької діяльності.
- економічну безпеку як суб'єкта господарської діяльності.
- економічну безпеку як складову національної безпеки в економічній сфері.

Кожна із цих складових має свої можливості формування зовнішніх і внутрішніх загроз для діяльності суб'єкта господарської діяльності, свої індикаторні показники стану й вимагає комплексного використання

методів щодо їх дослідження й формування системи економічної безпеки для протидії ним.

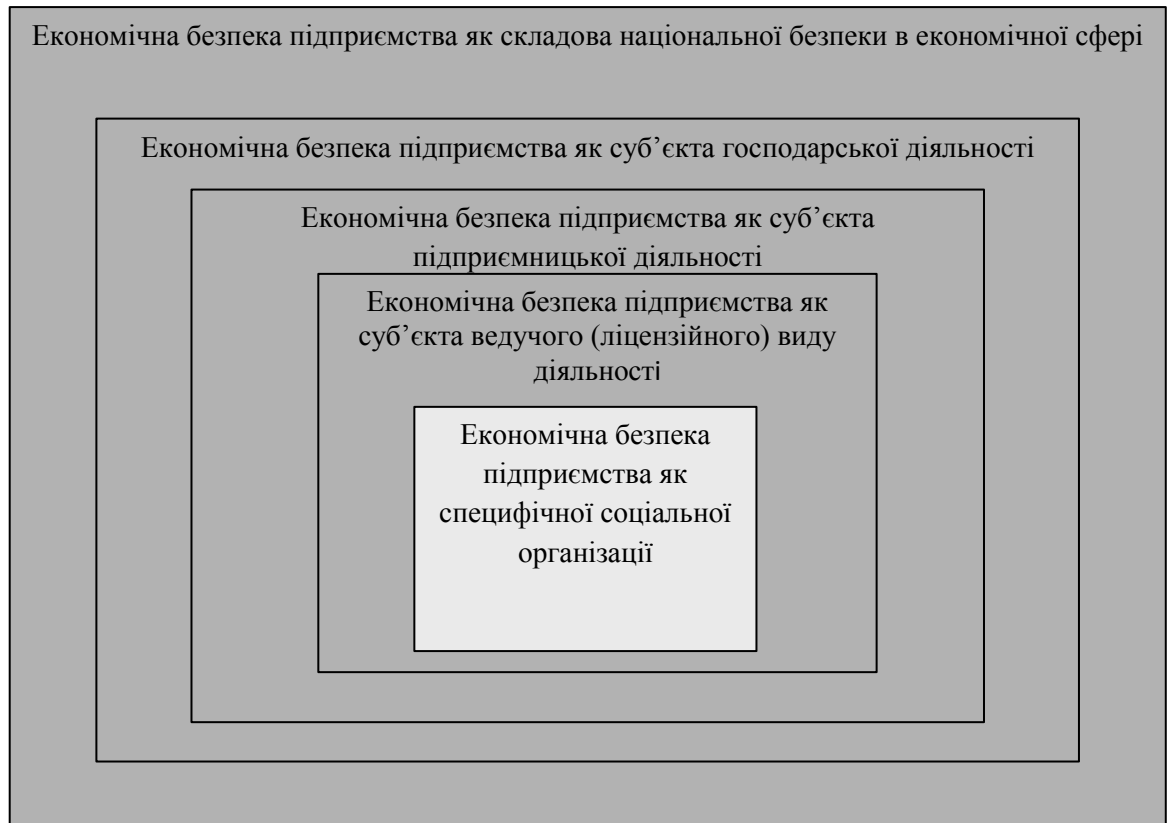

Рисунок 1.1. Складові системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності

Поняття системи економічної безпеки підприємства передбачає ефективне використання його ресурсів, що забезпечувало б стабільне функціонування підприємства на сучасному етапі та стійкий розвиток у майбутньому.

Для забезпечення економічної безпеки підприємство використовує всю сукупність своїх корпоративних ресурсів – таких факторів бізнесу, що використовуються власниками і менеджерами підприємства для досягнення його цілей (рис. 1.2).

Серед них виділяють:

1. ресурс капіталу, який дозволяє придбати і підтримувати інші корпоративні ресурси;
2. ресурс персоналу, що можна представити сукупністю працівників

та їх знань і досвіду, які виступають основною ланкою, що поєднує всі фактори бізнесу, забезпечує досягнення його цілей;

3. ресурс інформації та технологій – найбільш цінний та найдорожчий ресурс підприємства, що дозволяє йому адекватно реагувати на будь-які зміни зовнішнього оточення бізнесу, ефективно планувати і здійснювати свою господарську діяльність;

4. ресурс техніки та обладнання може бути придбаний за наявності вищенаведених ресурсів;

5. ресурс прав дозволяє підприємству долучитися до передових новітніх технологій, не проводячи власних наукових досліджень.

6. Матеріальні ресурси (сировина, готова продукція)[149].

Рисунок 1.2. Класифікація власних ресурсів СГД.

Система економічної безпеки СГД, є складною системою, яка поєднує в собі велику множину взаємопоєднаних складників, що забезпечують безпеку СГД та досягнення ним стабільного розвитку. Згідно загальної теорії систем, всі ці взаємопоєднані складники (елементи) мають тісний зв'язок, що у сукупності сприяє отриманню нової якості системи – як результат поєднаності всіх властивостей складників.

Для забезпечення економічної безпеки необхідно комплексно використовувати всі складові системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. Серед російських вчених економічну безпеку розглядають як «здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному і міжнародному рівнях» [35, с. 38], або як «сукупність умов і чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та сталість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення [20, с. 5]», або як «сукупність властивостей стану виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей усієї системи» [36] або як «стан економіки та інститутів влади, внаслідок чого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально-спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів» [29, с. 72], або як «рівень розвитку економіки, який забезпечує економічну, соціально-політичну, військову стабільність в умовах дії несприятливих факторів» [37]. Таким чином, дієво-функціональна активність СГД з нейтралізації загроз і небезпек постає як суть та ознака безпеки.

Подібнерізноманіття у більшості випадків обумовлений диференційованим підходом до виявлення протилежних характеристик особливості безпеки. Іноді безпека розглядається як стан існування СГД, в інших – як умова стабільного, прогресивного розвитку, або – як результат ефективних управлінських дій.

Найбільш різнобічно підійшов до розгляду цього питання Іванілов О.С. [38] який висвітлив декілька визначень, в яких розглядається

поняття економічної безпеки як стан захищеності, так і комплекс методів для досягнення цього стану:

- стан захищеності усіх систем підприємства при здійсненні господарської діяльності в певній ситуації;
- стан всіх ресурсів підприємства (капіталу, трудових ресурсів, інформації, технологій, техніки, прав) та підприємницьких здібностей, при якому можливе найефективніше їх використання для стабільного функціонування і динамічного науково-технічного та соціального розвитку, здатність запобігати або швидко нівелювати різні внутрішні та зовнішні загрози;
- сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхніх цілей та завдань;
- стан соціально-технічної системи підприємства, котрий дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту.

Вищезначені підходи, як ми вважаємо, є взаємодоповнюючими, приділяють увагу системним структурним, функціональним та елементам процесу, як характерним рисам безпечного існування людини, суспільства, країни та світу в цілому. Необхідно зазначити, що плюралізм у розумінні сутнісних характеристик безпеки визначений змістом і особливостями тих реальних систем і механізмів забезпечення безпеки, які складаються в окремих країнах і регіонах. Система економічної безпеки підприємства - це комплексне поняття, до складу якого входять суб'єкти, об'єкти та механізм реалізації безпеки на підприємстві [56]. Система економічної безпеки кожного СГД є особливою, її функціональність цілком залежить від діючої в державі нормативно-правової бази; від наявних матеріальних, технічних та фінансових

ресурсів; від усвідомлення кожним працюючим важливість забезпечення безпеки СГД, а також від компетентності фахівців служб безпеки СГД.

В управлінні системою економічної безпеки основним завданням є прогнозування та попередження можливих загроз, які можуть привести до кризового стану, а також імплементація антикризових заходів, метою якого буде виведення СГД з кризи; зменшення впливу зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану СГД, (фінансовим, матеріальним, інформаційним, кадровим ресурсам) через запровадження комплексу заходів адміністративного, організаційного характеру на підставі дотримання законодавчих норм.

До сьогодні, серед українських науковців та практиків немає сформованої єдиного теоретично і методологічно обґрунтованого погляду на дефініцію «економічна безпека» як на категорію науки. Це підтверджується тим, що існує велика кількість дефініцій «економічна безпека».

Серед українських вчених це і «наявність в державі достатніх можливостей для забезпечення репродукції виробничого потенціалу в промисловості, сільському господарстві та в усіх сферах докладання соціально корисної праці, а також для забезпечення стабільності суспільного ладу, суверенності держави» [44], і «спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій» [45], і як «спроможність держави самостійно виробляти і здійснювати власну економічну політику, а також визначати та реалізувати власні національні інтереси тощо» [46]; «здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [47].

В нашій країні поняття «економічна безпека» ввійшло у науковий лексикон не раніше 1994 року, після написання науковцем Г. Пастернак-Таранушенком підручника «Економічна безпека держави» [43].

В той же час на сьогодні не існує єдиної думки щодо розуміння поняття «економічна безпека суб'єкта господарської діяльності». Аналізуючи різні підходи до визначення даного поняття можна дійти висновку, що переважна їх частина представляє два підходи: перший підхід базується на використанні поняття загрози, а другий – на економічних поняттях досягнення прибутку. Існують також і інші визначення, які певним чином поєднують вказані вище підходи.

Під економічною безпекою суб'єктів підприємництва Зубко М.І. та співавтори [169] пропонує розуміти стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, банку, гарантований захист їх ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації. Виходячи із суті економічної безпеки суб'єктів господарювання в основу їх економічної стратегії має бути покладена ідеологія стабільності та розвитку, яка враховує стратегічні перспективи і інтереси суб'єктів на ринку. Під стабільністю діяльності суб'єкта підприємництва розуміється його здатність зберігати показники виробництва та реалізації продукції в межах, що забезпечують підтримання на необхідному рівні своєї ліквідності та конкурентоспроможності на ринку.

Вітчизняні науковці [37-39, 42-45] вважають, що система економічної безпеки підприємства являє собою певну множину взаємопов'язаних елементів, що забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей бізнесу.

Франчук В.І. вперше запропонував трактувати поняття «економічна безпека акціонерного товариства» як комплексне явище, яке має складну структуру з внутрішніми і зовнішніми елементами; економічна безпека розглядається як потреба та інтерес системи у безпечності функціонування, як стан системи в межах граничних значень, її властивість та функція, спрямовані на протидію загрозам, як спосіб управлінського мислення й складова корпоративної культури.

Зацеркляний М.М. дає визначення економічної безпеки підприємства як захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу від прямих (активних) та непрямих (пасивних) економічних загроз.

Інше поняття економічної безпеки підприємства – розглядається як стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, який формується адміністрацією і колективом підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технологічного і соціально-психологічного характеру.

На думку вітчизняного вченого Пономаренка А.І., система економічної безпеки фірми – це сукупність об'єкта, засобів захисту, нормативної бази та організаційних структур її здійснення [81].

Певну дефініцію поняття економічна безпека суб'єкта господарювання дає Користін О.С. у монографії «Економічна безпека», 2010 р. – це стан стійкої життєдіяльності об'єкта стосовно впливу загроз потенційного супротивника.

Під економічною безпекою підприємства Жихор О.Б. та Барановський О.І. розуміють стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізаційних факторів, за якого забезпечується стійка реалізація основних господарських інтересів та цілей статутної діяльності.

Професор Момот Т.В. під економічною безпекою підприємства розуміє забезпечення такого його стану, при якому гарантується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний та соціальний розвиток.

Вітчизняний фахівець з безпеки підприємств, Пригунов П.Я., вважає, що в сучасних умовах економічна безпека підприємств є стан та результат діяльності суб'єктів безпеки по захисту економічних інтересів власника суб'єкта господарської діяльності, який характеризується утворенням сприятливих умов для існування та розвитку підприємства (отримання прибутку). На його думку забезпечення економічної безпеки – це неперервний процес направлений на захист економічних інтересів власника та підприємства,

який здійснюється суб'єктами безпеки в рамках визначених власником та діючим законодавством їх повноважень [41, 42].

Аналіз літературних джерел свідчить, що іноземні науковці та практики також по-різному підходять до дефініцій системи забезпечення безпеки підприємницьких структур, пропонуючи власний набір структурних елементів. Так, Мак-Мак В.П. вважає, що система безпеки підприємства охоплює наукову теорію безпеки, політику і стратегію безпеки, засоби і методи забезпечення безпеки і концепцію безпеки підприємства [79].

Російський науковець Ярочкін В.І. визначає систему безпеки як організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [80].

Економічна безпека підприємства, за визначенням Гончаренко Л.П. та Куценко Е.С., що наведено у посібнику «Управление безопасностью», це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому.

Таким чином, поняття «економічна безпека» досі еволюціонує. Найбільші розбіжності вчених, напевне, стосуються того, що багато авторів на одне з провідних місць при аналізі економічної безпеки підприємства ставлять питання, пов'язані з його фінансовою діяльністю, що обумовлено великим значенням фінансів в житті будь-якого суб'єкта господарської діяльності.

Водночас деякі вчені зовсім не виділяють фінансову безпеку як окрему складову економічної безпеки підприємства. Наприклад, В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко, М.І. Керницька, М.О. Живко до складу економічної безпеки відносять комп'ютерну безпеку, внутрішню безпеку, безпеку будинків і споруд, фізичну безпеку, технічну безпеку, безпеку зв'язку, безпеку господарсько – договірної діяльності, безпеку перевезень вантажів та осіб, безпеку рекламних, культурних, масових заходів, ділових зустрічей та переговорів, протипожежну безпеку, екологічну безпеку, радіоакційно–хімічну безпеку та ін. Притримуючись тієї ж точки зору Камлик М.І. не виділяє

фінансову безпеку як економічну категорію, але вважає, що економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності ставить за мету забезпечити сталий фінансовий розвиток, попередження негативних подій, що можуть призвести до негативних наслідків. Юрій С.І. та Федосов В.М. теж не виділяють фінансову безпеку підприємств як окрему економічну категорію, але вважають, що вона залежить від ефективності використання капіталу, якості корпоративного управління, фінансового менеджменту, оновлення технологій та інформаційної бази [1-6].

Ми згодні, що «що економіка і фінанси на рівні підприємства це дві взаємопов'язані категорії, але мають різний рівень впливу. Економіка підприємства - це більш широке поняття, ніж фінанси підприємства, оскільки в своєму складі мають і фінансову складову» [5-6]. Доцільно при розгляді економічної і фінансової безпеки підприємства виділити у їх складі домінуючі елементи. У складі економічної безпеки домінуючим елементом є персонал, матеріальні та нематеріальні цінності, наукові розробки, технології і т.д. Роль фінансів у складі економічної безпеки не може бути провідною, оскільки в економіці домінують такі фактори виробництва як робоча сила, засоби та предмети праці, технології та інформація, підприємницькі здібності і лише в останню чергу фінансові ресурси [1-4].

З огляду на вищенаведені дефініції з визначення економічної безпеки підприємств можна констатувати, що забезпечення економічної безпеки підприємства є складним багатогранним процесом. Однак, на нашу думку, підґрунтям для всіх визначень є чітке керівництво підприємством, управлінська діяльність щодо запобігання ризикам та протидії загрозам, раціональне використання засобів та методів.

Тому, вважаємо за доцільне, економічну безпеку суб'єктів господарської діяльності *доцільно розглядати як такий стан захищеності інтересів СГД від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та дестабілізуючих факторів, за якого буде забезпечуватися його стабільне функціонування, прогресивний розвиток, фінансова стійкість й незалежність, що базується на прийнятті ефективних управлінських рішень, дотриманні положень кадрової*

політики в рамках законодавчо-нормативного поля держави, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, капіталу та майна.

Науково-теоретична цінність та практична значимість забезпечення економічної безпеки підприємств підтверджується науковими результатами, отриманими в рамках виконання багатьох дисертаційних робіт (Додаток А 1, таблиця А 1.1.). За результатами проведеного аналізу встановлено, щобільшість дисертаційних досліджень присвячено розробці організаційно-економічних механізмів для забезпечення стійкої економічної безпеки підприємств, удосконаленню алгоритмів управління підприємством задля підвищення рівня економічної безпеки, питанням управління економічною безпекою в контексті зовнішньоекономічної діяльності підприємств. У ряді робіт обгрунтовано стратегію розвитку економічної безпеки для підприємств різних галузей економіки та запропоновано методичні підходи до реалізації механізмів забезпечення економічної безпеки підприємств. На підставі наукових розробок для практичного використання запропоновано підходи до діагностики економічної безпеки підприємств, застосування різних індикаторів для оцінки системи управління економічною безпекою, показників безпеки підприємств.

Особливу увагу приділено класифікації економічних ризиків підприємництва в Україні з урахуванням особливостей його розвитку в країні. Дістали подальшого розвитку питання теоретичних засад та методичних підходів щодо формування та реалізації механізмів управління фінансово-економічною безпекою підприємств. У ряді робіт конкурентоспроможність розглядається як компонент системи економічної безпеки з подальшою розробкою стратегічних пріоритетів контексті зміцнення економічної безпеки регіонів.

Констатуючи вагомі наукові та практичні результати розглянутих досліджень, слід відзначити, що певне коло питань концептуально-методичного характеру залишається недостатньо дослідженим. Зокрема, потребує детального розгляду питання освіти та кваліфікації фахівців як основного компоненту забезпечення економічної безпеки підприємств, не приділено увагу питанням підвищення кваліфікації, процесу удосконалення знань, післядипломної освіти

в системі забезпечення економічної безпеки підприємств. Розроблені методики оцінки стосуються переважно, інтегральних показників економічної безпеки, фінансових результатів, економічних змін та недосатньо враховують оцінку процесів забезпечення економічної безпеки.

Тобто, у наукових літературних джерелах присутня велика кількість підходів до визначення взаємного зв'язку, взаємозалежності основного поняття безпеки та понять щодо видів безпеки. Іноді, економічна безпека декларується як фундамент національної безпеки, в інших випадках представлена як елемент системи суспільної або національної безпеки. На нашу думку, необхідно більш ґрунтовно дослідити проблематику розробки власної української моделі активної стратегії забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, осмислення її системних, структурних, функціональних властивостей та ієрархічних характеристик.

Категорія економічної безпеки підприємства є інтегральною, системною величиною, що обумовлено у першу чергу внутрішньою організацією діяльності суб'єкта господарської діяльності якій притаманні: ієрархічність, багатокритеріальність, автономність та динамічність розвитку, певний ступінь невизначеності й ризику, а також здатність до самоорганізації та адаптації. Основними принципами забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання виступають наступні: законність, цілеспрямованість, економічна доцільність, контроль, диверсифікація, баланс інтересів [317]. Принцип законності передбачає, що вся система економічної безпеки та її функціонування мають бути побудовані у відповідності до існуючих в країні правових норм та власних правових актів суб'єктів підприємництва. Принцип цілеспрямованості вказує на те, що всі заходи економічної безпеки мають базуватись на інтересах суб'єктів підприємництва і спрямовуватись на захист тих видів діяльності, які в даний час виконує суб'єкт підприємництва. Економічна доцільність передбачає, що вартість заходів економічної безпеки не повинна перевищувати вартості отриманих від них економічних результатів. Контроль як принцип економічної безпеки має забезпечити відповідність отриманих від проведених заходів безпеки результатів тим

показникам, які передбачались при їх плануванні, а диверсифікація у свою чергу вимагає з одного боку комплексного підходу при запровадженні заходів безпеки, а з іншого – поширення їх на всі види діяльності суб'єкта підприємництва та всі регіони, в яких реалізуються його інтереси. Баланс інтересів вимагає, щоб забезпечення економічної безпеки здійснювалось з врахуванням інтересів безпеки всіх осіб, які мають справу з тим чи іншим суб'єктом підприємництва: працівники, акціонери, клієнти (споживачі), контрагенти, партнери, держава [317].

Базуючись на засадах системного підходу, у складі економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності доцільно виділити такі функціональні складові: інтелектуально-кадрову, фінансову, технологічну, правову, інформаційну, екологічну, силову, що в свою чергу забезпечить оперативність та своєчасність реагування суб'єктів господарювання на будь-які зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації [318].

Інтелектуально-кадрова складова економічної безпеки охоплює взаємопов'язані і водночас самостійні напрями діяльності, а саме:

- роботу з персоналом суб'єкта господарювання та підвищення ефективності діяльності всіх категорій персоналу;
- збереження й розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупності прав на інтелектуальну власність або на її використання (у тому числі патентів і ліцензій), та на поповнення знань і професійного досвіду працівників суб'єкта господарювання.

На думку багатьох фахівців саме інтелектуально-кадрова безпека є найбільш важливою складовою економічної безпеки підприємства, яка спрямована на виявлення, знешкодження, запобігання, відвернення та попередження загроз, небезпек і ризиків, які спрямовані на персонал та його інтелектуальний потенціал, і ті, які йдуть безпосередньо від нього, що повинно проявлятися в системі управління трудовими ресурсами та в кадровій політиці підприємства

Оцінка загроз негативних дій за інтелектуально-кадровою складовою економічної безпеки дозволила виокремити такі основні

негативні впливи як низька кваліфікація працівників, їхнє небажання або нездатність забезпечувати максимальну користь для суб'єкта господарської діяльності, недостатній рівень комунікативної політики, креативного мислення та творчого підходу працівників. Відтак, для забезпечення економічної безпеки за інтелектуально-кадровою складовою особливої актуальності набуває процес планування та управління персоналом, включаючи найм, навчання й мотивацію праці працівників, підтримку престижності професії та волі до творчості, забезпечення соціальними благами. При цьому слід враховувати, що на думку багатьох фахівців, основні ризики підприємства, як правило, генеруються його власним персоналом.

З огляду на недостатність висвітлення у наукових дослідженнях питань компетентності фахівців, що забезпечують економічну безпеку підприємств, потребують детального розгляду питання освіти, включаючи підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців системі кадрового забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

1.2 Кадрове забезпечення економічної безпеки СГД (КЗСЕБ): сутність, завдання, принципи, функції та методи

Кадрове забезпечення є важливим компонентом системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, і вимагає чіткого розуміння його сутності, завдань, принципів та методів. Кадрова політика держави, зокрема в Україні, як відзначає О. Бандурка, спрямована на забезпечення виробничої та невиробничої сфер висококваліфікованими кадрами в конкретних історичних умовах [319, с. 7-8]. Як слушно вказано у літературі, у демократичному суспільстві кадрова політика має будуватися на основі принципу праксеологізму, тобто принципу, при якому до управління залучають виключно професіоналів, оцінюючи їхні професійні якості, а не ідеологічні переконання [319]. Більшість фахівців визначають «кадрову політику» як генеральний напрямок кадрової роботи, сукупність принципів, методів, форм,

організаційного механізму щодо вироблення цілей та завдань, спрямованих на збереження, укріплення та розвиток кадрового потенціалу відповідно до потреб самої організації, вимог законодавства та ринку праці. Вона спрямована на забезпечення всіх сфер діяльності відповідними за професією та кваліфікацією працівниками і створити у них мотивацію до ефективної праці [317, с. 32; 320, с. 118-119].

Сфера кадрової політики складається із кількісного та якісного планування кадрів; маркетингу кадрів (персоналу); навчання кадрів; управління адаптацією кадрів; стимулювання кадрів; соціальну політику; інформаційної політики; сприяння діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ і деякі інші елементи [321, с. 32].

Кадрова політика на підприємстві включає такі елементи:

- визначення потреб у персоналі;
- розробка посадових інструкцій;
- формування організаційних структур;
- встановлення рівня витрат праці;
- організація набору кадрів;
- адаптація нових працівників у колективі;
- забезпечення прийнятих умов і безпеки праці;
- створення сприятливого психологічного клімату;
- формування загальнокорпоративних цінностей і культури;
- підвищення кваліфікації працівників;
- оцінка результативності діяльності персоналу;
- мотивація праці;
- організація оплати праці;
- реалізація соціальних програм розвитку колективу;
- планування кар'єрного росту;
- розробка і реалізація процедур переміщення за посадами;
- організація звільнення з роботи.

Кадрова політика здійснюється з метою:

- своєчасного забезпечення підприємства персоналом необхідної якості та в необхідній кількості;
- забезпечення умов реалізації прав і обов'язків працівників, що передбачені трудовим законодавством;
- раціонального використання кадрового потенціалу;
- формування і підтримка ефективної роботи трудового колектива.

Елементами процесу комплектування апарату управління підприємством є виявлення кількісних та якісних потреб у кадрах, їх підготовка, добір, розстановка, визначення способів зайняття посад, встановлення правових засад проходження державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування, шляхів підвищення кваліфікації, визначення засад перевірки виконання службовцями покладених на них завдань [323, с. 17]. Таким чином, в основі кадрової функції закладений весь комплекс робіт з підбору, розстановки, навчання та виховання кадрів [322, с. 83].

А. Воронько висловлює позицію, що основними принципами добору, розстановки та виховання кадрів є демократична основа у роботі з кадрами; добір за діловими, політичними й морально-етичними якостями; постійна увага до розвитку кадрів, їхнього професійного навчання та перспективи; піклування про функціонування ефективної системи резерву кадрів; спадкоємність у роботі – співпраця досвідчених і молодих перспективних працівників; оцінка їхньої діяльності за досягнутими результатами та методами роботи; постійна перевірка кадрів на практиці [324, с. 14]. Таким чином, забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності повинно здійснюватися спеціально підготовленими кадрами, з урахуванням потреб підприємства.

Для досягнення економічної стабільності та конкурентоспроможності робота керівництва підприємства з формування системи його економічної безпеки має бути направлена на виявлення джерел і розробку заходів з мінімізації негативного впливу різноманітних факторів на життєдіяльність підприємства. Для реалізації своїх функцій підприємство використовує виробничі фактори, які умовно можна об'єднати в такі групи: трудові, основні засоби, оборотні засоби, природні та інформаційні фактори. При

непрофесійному використанні хоча б одного з перерахованих підприємству загрожує зниження або повна втрата рівня економічної безпеки.

На сучасному етапі еволюції методів управління в організаціях на перший план все чіткіше постає людина (персонал), як найголовніший інструмент провадження ефективної діяльності компанії. Персонал компанії впливає на всі аспекти життєдіяльності організації, а також невід'ємно пов'язаний з її економічною безпекою. Визначення місця і рівня впливу кадрової складової у загальній системі економічної безпеки організації потребує значних досліджень. Так у центрі прогресивних концепцій управління знаходиться людина, що розглядається як найвища цінність. Сучасні системи керування сьогодні мають своєю метою розвиток компетенцій працівників для того, щоб вони були як найбільш ефективні для СГД.

Зростання ролі соціальної складової виробництва обумовлює якісні зміни систем керування організаціями, знаходить своє вираження в нових формах, методах і змісті кадрового менеджменту[44].

З погляду системного підходу сучасна виробнича організація являє собою складну соціотехнічну систему, у якій виділяються матеріально-речовинні й людський (особистісні) фактори розвитку виробництва. Робота з персоналом визначає успіх у бізнесі й державному секторі економіки. Людський фактор перетворився в головний фактор виробництва, у зв'язку із чим усе більш активно використовується поняття «інвестиції в персонал». При цьому ефективність використання кадрового потенціалу організації залежить від збалансованості її основних компонентів - особистісного й матеріального факторів виробництва [44].

У цей час персоналу організації притаманний високий динамізм розвитку. Він проявляється не тільки в прискоренні процесу оновлення професійних знань, умінь і навичок, але й в неухильному підвищенні ролі професійно важливих і ділових якостей працівників. Освіта, кваліфікація і рівень розвитку професійно важливих якостей виступають сьогодні основними якісними характеристиками персоналу. На практиці ці характеристики не завжди відповідають об'єктивно необхідному рівню в конкретних умовах виробництва

[44]. Тому для збалансованого формування кадрового потенціалу необхідно створити діючу систему керування персоналом, що забезпечувала економічну безпеку підприємства.

Економічна безпека СГД залежить від ефективності праці керівництва і фахівців з безпеки, які повинні бути здатні попередити потенційні загрози і мінімізувати вплив негативних складових зовнішнього і внутрішнього оточення.

Джерелами негативних впливів на економічну безпеку можуть бути [51]:

1. Свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарської діяльності (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств (організацій) - конкурентів.

2. Збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках даного СГД, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо). Негативні впливи на економічну безпеку можуть приймати об'єктивний і суб'єктивний характер. Об'єктивними вважаються такі негативні впливи, які виникають не з волі конкретного підприємства або його окремих працівників. Суб'єктивні впливи мають місце внаслідок неефективної роботи підприємства в цілому або окремих його працівників (передовсім керівників і функціональних менеджерів) [51].

Кадрова безпека є синтетичною категорією з: економічної теорії, теорії управління персоналом, економіки праці, соціології, політології. Кадрова безпека це універсальна категорія, яка має прояви на всіх рівнях від окремого суб'єкта господарської діяльності на рівні регіону, галузі і до найвищого рівня прояву - національної економіки. Змістом категорії «кадрова безпека» є характеристика стану економічної системи при якому відбувається ефективна співпраця всіх її функціональних складових, забезпечення захищеності та здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім впливам і загрозам. Які пов'язані з персоналом, змістовний та структурний аналіз, діагностика та прогнозування впливу діяльності персоналу на внутрішні та зовнішні показники вказаної економічної системи [44], (рис. 1.3).

Кадрова безпека є комбінацією складових пов'язаних між собою складними і часто завуальованими зв'язками:

– безпека життєдіяльності, безпека здоров'я (створення певних умов

праці працівникам по запобіганню травматизму, захворювання на підприємстві);

- фізична безпека (виконання комплексу заходів, щодо недопущення порушень правил безпеки);

- соціально-мотиваційна безпека;

- фінансова безпека (фінансова, грошово-кредитна платоспроможність працівників;

- впевненість в своєму робочому місці;

- оплата праці, яка враховує обсяг, кваліфікацію, професіоналізм і якість виконаної роботи);

- кар'єрна безпека (професійно-кваліфікаційне та посадове просування працівників, заохочення в пристосуванні своєї кваліфікації до вимог робочого місця, в гарантіях виробничого зростання (планування кар'єри): підвищення особистої мобільності на ринку робочої сили; отримання шансів для самореалізації на робочому місці;

- естетична безпека (проведення загальноосвітніх семінарів, конференцій, групових дискусій; мотивація задоволення персоналу своєю роботою; поліпшення власного іміджу кожного працівника);

- адміністративно-незалежна безпека (створення умов для відсутності можливості призначення непідготовлених і некомпетентних кадрів, що знаходяться у "родинних" стосунках з власниками, засновниками, акціонерами підприємства до керівництва трудового колективу персоналу);

професійна безпека:

- безпека праці (система принципів, підходів, дій направлена на створення певних умов праці (рівень оплати праці, посада, обладнання робочого місця), з урахуванням новітнього, передового досвіду на ринку праці)[44].

Рисунок 1.3. Концептуальна модель формування кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД

- інформаційна безпека (прогнозування структури персоналу, визначення потреби в кадрах, планування, залучення та розміщення персоналу; оцінювання результатів праці для виявлення потенціалу кожного працівника);
- пенсійна - страхова безпека (соціальний захист працівників (страхування, медичне обслуговування));
- безпека володіння сучасними знаннями (впровадження новітніх технологій у розвиток персоналу, удосконалення рівня професійних знань, навичок, умінь, здібностей у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу).
- анти конфліктна безпека;
- патріотична безпека (створення психологічного клімату в колективі на основі позитивного відношення до підприємства, що характеризується психологічними показниками об'єднаності працівників, яка забезпечує узгодженість, безконфліктність спілкування, відповідальність та обов'язок, товариську допомогу, вимогливість до себе та іншого в інтересах виробництва);
- психолого - комунікаційна безпека (сприяння міжособистісним комунікаціям і створенню сприятливого мікроклімату);
- врахування інтересів і побажань працівників, його особистого потенціалу; задоволеність міжособистісними стосунками по вертикалі (керівник-підлеглі) та горизонталі (виконавці) [52, 53, 54].

З огляду на тісний зв'язок кадрів, кадрової безпеки з усіма аспектами життєдіяльності СГД доцільно належну увагу приділити процесу підготовки кадрів. В залежності від соціальних та професійних задач підготовки кадрів можливо виділити чотири їх рівні:

1. підготовка професійних кадрів в області економіки та інформаційної безпеки на базі спеціалізованих ЗВО;
2. підготовка професійних кадрів в області прикладних або суміжних аспектів безпеки (інженер-електронник, програміст, фахівець з телекомунікацій, інформаційним службам, технічним засобам захисту);
3. підготовка кадрів «професійних одержувачів» послуг сфери безпеки;
4. викладання широкому колу фахівців дисциплін з проблем економічної та інформаційної безпеки з метою формування професійної культури.

Українські науковці намагаються визначити суб'єктів забезпечення безпеки підприємств, використовуючи різні до цього підходи. Так, В. Крутов [55] характеризує суб'єктів забезпечення безпеки підприємництва через здійснення аналізу основних напрямів організації безпеки: охоронні підприємства, детективні агентства, магазини з продажу зброї та засобів безпеки, інформаційно-аналітичні агентства тощо. Професор В. Ортинський [56. С.124-126] вважає, що суб'єктів економічної безпеки слід класифікувати в залежності від ступеню їх задіяності в процесі забезпечення безпеки. Він запропонував їх класифікувати як спеціалізовані, на пів спеціалізовані та неспеціалізовані.

Професор В. Франчук у своїй монографії «Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки» досліджує діяльність суб'єктів системи економічної безпеки акціонерних товариств через визначення особливостей їх діяльності. Він вважає що основними суб'єктами забезпечення економічної безпеки акціонерних товариств є: державна служба охорони, приватні (недержавні) структури безпеки, власна служба економічної безпеки [57, С.226-290].

Фахівці використовують терміни: служба безпеки підприємства, сили забезпечення безпеки, агенти забезпечення безпеки, менеджери з безпеки тобто розуміючи під такими визначеннями зовнішніх та внутрішніх суб'єктів забезпечення безпеки [58, 59]. Більшість науковців в галузі економічної безпеки не розуміють хто на практиці буде використовувати їх рекомендації, на яких підставах та відповідно чого персонал підприємства або інші особи будуть здійснювати заходи щодо забезпечення безпеки на підприємстві. Так, деякі науковці до внутрішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки на підприємстві відносять топ-менеджмент та інших працівників підприємства [60]. Разом з тим, за даними Всесвітнього огляду економічних злочинів за останній доступний (2017) рік. найбільш поширеними видами зловживань у приватних компаніях є:

- незаконне привласнення майна (31%);

- корупція та хабарництво (29%);
- маніпуляції з фінансовою звітністю (14%).

Більшість посадових шахраїв в приватному секторі економіки України – є представники вищої (40%) та середньої (40%) керівної ланки на підприємстві [61]. Тобто 80% злочинів на підприємстві скояться представниками вищої та середньої ланки управління підприємством тобто його топ менеджментом. Постає важливе питання: чи можливе при таких умовах вважати топ – менеджмент суб’єктом забезпечення безпеки на підприємстві? Найбільш вдалою спробою визначити окремих суб’єктів забезпечення економічної безпеки на підприємстві та надати науково-обґрунтовані рекомендації, щодо організації їх діяльності є підходи професора Л. Гнилицької при здійсненні досліджень з організації обліково - аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства [62]. При здійсненні досліджень нею враховано наявність та зміст кваліфікаційних характеристик – фахівців з безпеки, їх функціональні обов’язки, тому її практичні рекомендації використовуються аналітиками та професіоналами з фінансово-економічної безпеки, тому, що вони відповідають змісту їх діяльності. Серед захищених докторських робіт з проблем економічної безпеки підприємств, це перша дисертаційна робота у якій впроваджено новий напрям діяльності по забезпеченню економічної безпеки з визначенням певних суб’єктів цієї діяльності, відповідно їх функцій та завдань.

У сучасних словниках суб’єкт трактується як особа (фізична або юридична), якій належать ті чи інші права та обов’язки або носій дій або той, хто пізнає, мислить та діє [63]. Тобто суб’єктом забезпечення безпеки на підприємстві може бути особа (фізична або юридична), яка має певні права, обов’язки щодо здійснення заходів з безпеки на підприємстві. Ми можемо визначити при яких умовах персонал підприємства може бути суб’єктом забезпечення його безпеки. До цих умов слід віднести:

- наявність відповідної освіти (за освітньо-кваліфікаційним рівнем: бакалавр, спеціаліст або магістр) та професійних компетенцій (знань, навичок, вмінь) щодо забезпечення безпеки на підприємстві;
- визначення у кваліфікаційних характеристиках (завданнях та

обов'язках) здійснення відповідної діяльності по забезпеченню безпеки на підприємстві;

- закріпленості у посадових інструкціях персоналу підприємства відповідних прав та обов'язків по забезпеченню безпеки;
- проходження відповідного інструктажу по забезпеченню безпеки та методам її забезпечення на підприємстві;
- вираховування керівництвом підприємства діяльності того чи іншого працівника по забезпеченню ним безпеки при оплаті його праці.

Тобто, коли мова йде про визначення внутрішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки на підприємстві то до них слід віднести тільки три категорії персоналу. Перша – це засновники та керівник підприємства, вони безпосередньо відповідають за всю діяльність підприємства, у т.ч. за організацію системи безпеки на ньому, приймають остаточне рішення щодо формування та функціонування системи економічної безпеки на підприємстві, утворення підрозділу безпеки та механізмів взаємодії підрозділів підприємства по забезпеченню економічної безпеки.

Друга категорія – це керівники підрозділів безпеки на підприємстві. За своїми функціональними обов'язками та посадовими інструкціями вони безпосередньо відповідають за організацію діяльності підрозділу безпеки, здійсненню заходів по забезпеченню безпеки та результати діяльності по забезпеченню економічної безпеки [64].

Третя категорія – це фахівці з безпеки, ті хто безпосередньо здійснює заходи по забезпеченню економічної безпеки на підприємстві.

Друга та третя категорії повністю відповідають вимогам щодо визначення суб'єктів забезпечення економічної безпеки на підприємстві.

Що стосується іншого персоналу підприємства, то він повинен розглядатися як суб'єкт сприяння забезпеченню економічної безпеки на підприємстві. Весь інший персонал підприємства (його топ - менеджмент, менеджмент тощо) одночасно є об'єктом економічної безпеки, а також має розглядатися як загроза для економічної безпеки підприємства. Для того, щоб

окремі категорії працівників визначалися суб'єктами забезпечення економічної безпеки, вони повинні відповідати вимогам які викладені вище.

Зовнішні суб'єкти забезпечення економічної безпеки підприємства поділяються на державні та приватні. Ряд зарубіжних та вітчизняних вчених розглядає суб'єктів забезпечення національної безпеки держави і як суб'єктів забезпечення безпеки вітчизняного підприємництва, але це не зовсім відповідає дійсності [65, 66]. Для того, щоб вони могли розглядатися як суб'єкти забезпечення безпеки на підприємстві для них теж сформовані певні вимоги:

- законодавче (правове) закріплення їх щодо прав їх участі у забезпеченні безпеки на підприємствах різної форми власності;

- наявність відповідних ліцензій (дозволів) по наданню послуг в галузі безпеки (охорони, захисту інформації тощо);

- наявності у статутах зовнішніх суб'єктів забезпечення безпеки визначеного напрямку діяльності по забезпеченню безпеки (приватна детективна діяльність, інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки тощо), за яким надається підприємству послуга;

- мати у своєму складі відповідних фахівців по забезпеченню безпеки, освітньо-кваліфікаційний рівень яких підтверджено відповідними документами, встановленого державою зразка;

- наявності цивільно-правових договорів (угод) по наданню підприємству відповідних послуг з безпеки тобто мати правову систему відношень.

До зовнішніх суб'єктів державної форми власності, які надають послуги з безпеки належить Державна служба охорони при МВС України. До недержавних суб'єктів забезпечення безпеки на вітчизняних підприємствах належать суб'єкти приватної форми власності, які на підставі ліцензій надають послуги з охорони громадян та власності, здійснюють технічний захист інформації тощо.

Всю іншу діяльність державних або приватних суб'єктів господарської діяльності, представників установ, організацій можливо розглядати як сприяння у забезпеченні безпеки і відносити їх до суб'єктів забезпечення безпеки проблематично. До зовнішніх суб'єктів, які певною мірою сприяють

забезпеченню безпеки, належать і навчальні заклади у яких здійснюють підготовку фахівців з безпеки.

Об'єкт (від лат. *objectum* — предмет) — у загальному значенні — те, на що спрямована певна діяльність (напроти вагу суб'єкту, який здійснює таку діяльність).

Об'єктами економічної безпеки є держава, суспільство, сім'ї, окремі громадяни, підприємства, установи, організації, окремі території, а також основні елементи економічної безпеки. Об'єктами економічної безпеки СГД доцільно вважати всі його складові: фінансову, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну, інформаційну, силову, та ін.

Суб'єкти економічної безпеки, як зазначено вище (керівники/засновники підприємства, керівники підрозділів безпеки, фахівці - безпекознавці) спрямовують свою діяльність на *об'єкти* економічної безпеки через наступні заходи: *організаційно-правові* (накази, положення, інструкції, розстановка кадрів, спеціальне діловодство, тощо), та *організаційно-технічні* (забезпечення фізичної та технічної охорони підприємства).

При цьому основними діями стають – моніторинг факторів ризику стабільності, безпеки суб'єкта господарської діяльності та розробка відповідних та своєчасних комплексних заходів для попередження деструктивних подій з подальшою оцінкою результату даних заходів.

У разі незадовільного результату – повинні прийматися рішення щодо підвищення кваліфікації та компетентності фахівців, перепідготовку персоналу, в т. ч і у рамках удосконалення або корекції, післядипломної освіти. (рисунк 1.4).

З метою забезпечення високого рівня економічної безпеки необхідним є чітке уявлення щодо сутності, завдань, принципів, функцій та методів кадрового забезпечення економічної безпеки підприємств.

Чітке уявлення об'єктів та суб'єктів, заходів та дій з огляду кадрового забезпечення доводить, що освіта, кваліфікація і рівень розвитку професійно важливих якостей виступають сьогодні основними якісними характеристиками, що здатні забезпечити високий рівень економічної безпеки суб'єктів

господарської діяльності. При підготовці фахівців доцільно використовувати досвід передових, економічно розвинених країн.

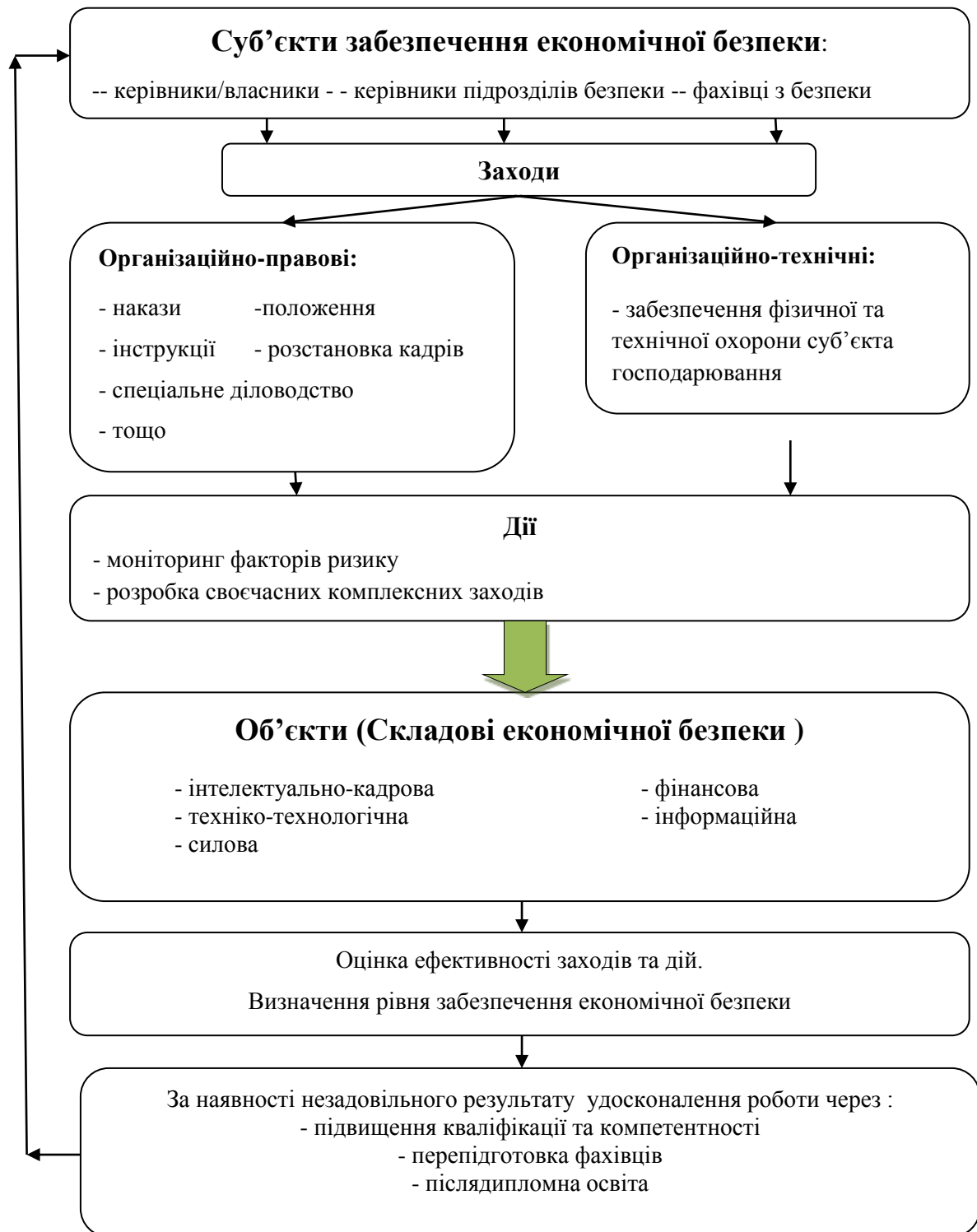

Рисунок 1.4. Кадрове забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності

1.3. Систематизація зарубіжного досвіду кадрового забезпечення системи економічної безпеки СГД

В умовах розвитку процесів глобалізації, недобросовісної конкуренції, в першу чергу з боку транснаціональних компаній, соціально-політичної нестабільності в Україні, необхідності подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи, які безпосередньо впливають на стан нашого суспільства, набувають актуальності питання не тільки професійного забезпечення безпеки на макrorівні, тобто безпеки держави, а, й утворення багаторівневої системи безпеки. Така система повинна забезпечувати безпеку особи, як громадянина, безпеку вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, як основних наповнювачів бюджету та тих, хто забезпечує робочими місцями громадян, міську та регіональну соціально-економічну безпеку тощо. Для того щоб така система була розроблена необхідно відповісти на запитання, хто і яким чином буде забезпечувати безпеку і особливо це стосується мікрорівня? Тобто, паралельно необхідно утворення системи підготовки фахівців в галузі безпеки та формування її наукового забезпечення.

Економіка розвинених країн все менше залежить від багатства природних ресурсів або дешевої робочої сили і все більше - від впровадження і застосування знань і наукових інновацій [67]. У зв'язку з цим, зростають роль і вимоги до самого процесу освіти, рівня знань фахівця.

Суспільство диктує необхідність широкого впровадження нового рівня освіти і нових підходів до його отримання. Сучасний навчальний заклад повинен оперативнo змінювати процес навчання, методики їх викладення і передбачати зміни в запитах самих споживачів освітніх послуг.

Підтримання належного рівня освітнього процесу неможливе без постійного оперативного застосування більш нових досягнень наукових знань, які є по суті, інтелектуальним капіталом організації. Світовий досвід показує, що ті країни, в першу чергу США, Німеччина, Японія, Франція, які зробили підготовку своїх інтелектуальних кадрів завданням номер один, досягли найбільшого успіху в оборонній, економічній, соціальній, політичній і правовій сферах [67].

Проблеми організації підготовки фахівців з безпеки присвячені наукові роботи багатьох авторів: фахівців – вчених з різних наукових галузей та практиків. Ми можемо визначити праці зарубіжних фахівців – вчених: M. Button, Y. Koniechy, S. Garfinkel, A. Carrol, E. Ahlf, A. Zebrowski, Zb. Ruszkowski, Y. Lobkovitz [64-70], О. Захарова, Й. Ліндера, В. Гамзи, М. Корольова, В. Мак – Мака, О. Олейнікова, О. Павлова, К. Харського, О. Шаваєва, В. Шликова, Є. Ющука, В. Яскевича, В. Ярочкіна та ін. [68-75].

Окремі праці українських економістів – фахівців з економічної безпеки присвячені проблемам визначенню специфіки діяльності підрозділів безпеки у системі економічної безпеки підприємств та наукового і навчального забезпечення, які спираються на зарубіжний досвід. Серед них слід визначити наукові праці (монографії): І. Белоусової, Л. Гнилицької, Ю. Кіма, О. Кириченко, В. Кралича, Т. Момот, В. Франчука, Л. Шемаєвої, І. Мігус [76-78] та ін., у яких здійсненна спроба надання рекомендацій, щодо організації підготовки фахівців з безпеки спираючись на досвід розвинутих країн світу.

Аналіз літературних джерел свідчить, що іноземні науковці та практики по-різному підходять до розроблення системи забезпечення безпеки підприємницьких структур, пропонуючи власний набір структурних елементів, що істотно між собою різняться. Так, В.П. Мак-Мак вважає, що система безпеки підприємства охоплює наукову теорію безпеки, політику і стратегію безпеки, засоби і методи забезпечення безпеки і концепцію безпеки підприємства [79].

Російський науковець Ярочкін В.І. визначає систему безпеки як організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [80]. На думку вітчизняного вченого А.І. Пономаренка, система економічної безпеки фірми – це сукупність об'єкта, засобів захисту, нормативної бази та організаційних структур її здійснення [81].

В сучасних умовах економічна безпека підприємства є стан та результат діяльності суб'єктів безпеки по захисту економічних інтересів власника суб'єкта господарської діяльності, який характеризується утворенням

сприятливих умов для існування та розвитку підприємства (отримання прибутку). Забезпечення економічної безпеки підприємства – це неперервний процес спрямований на захист економічних інтересів власника та підприємства, який здійснюється суб'єктами безпеки в рамках визначених власником та діючим законодавством їх повноважень. Разом з тим, наукових досліджень, щодо організації системи підготовки вітчизняних фахівців з безпеки відповідно організаційно-штатного розкладу, формуванню її наукового забезпечення ще не проводилось. В сучасних умовах розв'язання проблеми кадрового забезпечення безпеки підприємств безпосередньо пов'язано з формуванням вітчизняної системи підготовки фахівців з вищою освітою в галузі безпеки. Як свідчить закордонний досвід система підготовки фахівців з вищою освітою в галузі безпеки складається з двох складових.

Перша підготовка фахівців в сфері фізичної безпеки (охоронної діяльності та розшуку). До цієї системи входять освітні програми підготовки фахівців з спеціальностей:

- «Security management» (освітньо-кваліфікаційні рівні: (бакалавр, магістр);
- «PrivateDetective» - «Приватний детектив» (освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр, магістр).

Особливостями її є те, що освітня система підготовки фахівців в галузі безпеки орієнтована на виконання охоронних функцій, а безпека є засобом забезпечення охорони.

Другий напрям підготовка фахівців за спеціальностями:

- «Risk management » - (рівень бакалавр, магістр);
- «Crisis management» - (рівень магістр) [82].

Ці програми спрямовані на підготовку фахівців, які повинні забезпечувати стійке існування суб'єктів господарської діяльності або регіонів (штатів) та сприяти їх розвитку. Особливостями цих освітніх програм є те, що підготовка фахівців з безпеки з одного боку звужена, а з іншого існує їх багаторівневність [83]. Підготовка фахівців з безпеки у розвинутих країнах світу здійснюється за аналогом окремих наших спеціальностей, які відносяться до специфічних категорій. Тобто, забезпечувати безпеку можуть фахівці які мають

різну базову освіту на рівні «бакалавра» (юридичну, економічну, психологічну тощо). Це не стосується тільки забезпечення інформаційної безпеки – це окремий напрям підготовки. (табл.1.1).

Таблиця 1

.1

Іноземні ЗВО, які готують фахівців з безпеки

Держава	Назва ЗВО	Рівень кваліфікації/ Напрямок підготовки/ Спеціалізація (спеціальність)
1	2	3
США	Денверський університет	магістр прикладних наук/ управління безпекою/ безпека інформації
США	Денверський університет	магістр прикладних наук/ управління безпекою/ організаційна безпека
США	Університет Нью-Джерсі	бакалавр наук/ не визначено/ професійні студії з безпеки
США	Університет Нью-Джерсі	магістр наук/ не визначено/ корпоративна безпека
США	Університет Фінікса	бакалавр наук/ не визначено/ організаційна безпека та менеджмент
США	Університет Беллвю	бакалавр наук/ не визначено/ управління безпекою
США	Університет Беллвю	магістр наук/ не визначено/ управління безпекою
США	Університет Капелла	бакалавр наук/ суспільна безпека/ управління безпекою
Велико-британія	Лестерський університет	базовий рівень, бакалавр/ управління безпекою/ управління безпекою та ризиком
Велико-британія	Лестерський університет	магістр (MSc, PgD)/ управління безпекою/ управління безпекою та ризиком
Велико-британія	Лестерський університет	постдипломний сертифікат (PgC)/ управління безпекою/ управління безпекою та ризиком
Велико-британія	Кренфільський університет	магістр/ управління безпекою/ управління безпекою
Велико-британія	Університет Лафборо	магістр наук (PgD, PgC)/ управління безпекою/ управління безпекою
Велико-британія	Університет Портсмут	бакалавр наук/ управління безпекою/ управління ризиком та безпекою

Продовж табл. 1.1

1	2	3
Голландія	Університет Уебстера	магістр, MBA/ управління безпекою/ управління безпекою бізнесу і організації
Австрія	Дунайський університет	магістр наук/ управління безпекою/ управління безпекою та техніка безпеки
Словакія	Університет управління безпекою	бакалавр/ управління безпекою/ безпека людей та майна
Словакія	Університет управління безпекою	магістр/ управління безпекою/ безпека людей та майна
Польща	Krakowska akademia im. A.F.Modrzewskie go	бакалавр/ національна безпека/ управління безпекою
Польща	Krakowska akademia im. A.F.Modrzewskie go	бакалавр, магістр/ менеджмент/ управління безпекою
Польща	Krakowska akademia im. A.F.Modrzewskie go	бакалавр, магістр/ менеджмент/ управління безпекою бізнесу

В Україні протягом її незалежності зроблені цілеспрямовані кроки для розбудови системи освіти в галузі безпеки та її наукового і організаційно-штатного забезпечення. Слід відзначити, що країна у цьому обрала свій шлях, враховуючи міжнародний досвід, але не копіюючи його.

Фахівець з безпеки підприємств повинен мати спеціальну освіту, яка б охоплювала інтегровані знання: фінансові, економічні, юридичні, управлінські, безпекознавчі, психологічні тощо[84].

На думку Е.І. Низенка, навчання співробітників недержавних структур безпеки має враховувати вимоги майбутньої спеціальності, а теоретичні знання повинні бути доповнені практичними навичками, вміннями [84].

В.В. Крутов, констатує недостатній рівень та якість підготовки фахівців у галузі безпеки, зауважує, що окремі паростки підготовки, які існують у певних навчальних закладах, не формують системного підходу і не

забезпечують вирішення сучасних проблем щодо підготовки кадрів для діяльності у сфері безпеки [85].

Так, у США таких фахівців готують понад 30 закладів вищої освіти, у Великобританії – 10, Німеччині – 7, Франції – 9, Латвії – 3 тощо [86]. Інструкціями відповідних міністерств цих країн уведено заборону на обіймання посад з безпеки на підприємствах, якщо кандидат не має спеціальної освіти з цього напрямку, або не пройшов відповідної перепідготовки [57, 77, 86].

Активізація процесів глобалізації економіки потребує від вітчизняних фахівців в галузі безпеки втілення нових інноваційних технологій в забезпеченні безпеки суб'єктів господарської діяльності. Сучасні вітчизняні технології безпеки потребують модернізації з урахуванням міжнародного досвіду та досягнень української науки та техніки. Всі ці чинники зумовлюють необхідність створення та реформування системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, тим більше, що останнім часом у багатьох країнах світу спостерігається інтенсивна робота по створенню сучасних підходів до забезпечення безпеки.

Як правило, міжнародний досвід розвинутих країн світу в галузі забезпечення економічної безпеки підприємств вивчається при підготовці наукових робіт: монографій, кандидатських та докторських дисертацій, відповідно напрямкам досліджень. Разом з тим системного вивчення міжнародного досвіду в галузі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, визначення напрямів його дослідження та механізмів впровадження поки не визначено [57, 77]. Для України в сучасних умовах є актуальним вивчення та використання міжнародного досвіду по забезпеченню економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності (рис 1.5).

На рисунку 1.5 нами запропоновані основні підходи щодо вивчення міжнародного досвіду в галузі безпеки суб'єктів господарської діяльності.

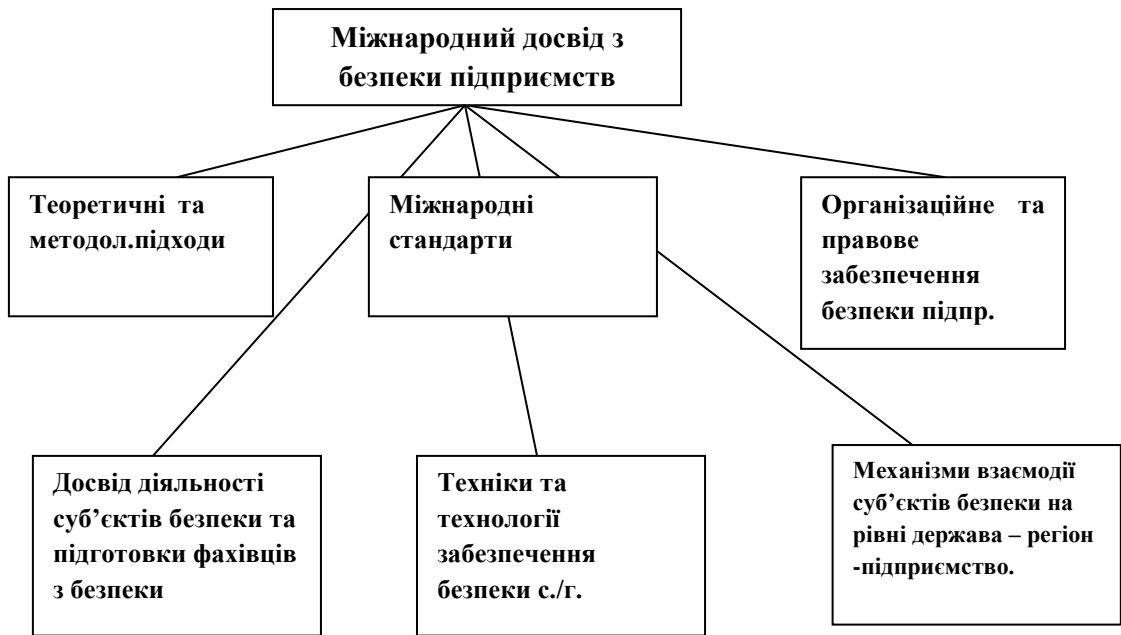

Рисунок 1.5. Основні підходи до вивчення міжнародного досвіду в галузі безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Найбільш вивченим в Україні є процес запровадження міжнародних стандартів для вітчизняних підприємств, їх стандартизація та сертифікація. Згідно основних підходів щодо вивчення міжнародного досвіду в галузі безпеки підприємств деяких економічно розвинутих країн світу, із динамічним прогресом (табл.1.2). Для порівняння до цієї таблиці було включено і Україну.

Таблиця 1.2.

Стан розвитку системи безпеки підприємств у розвинутих країнах світу.

Країна	Наявність організаційних основ для функціонування системи безпеки	Наявність правових основ забезпечення діяльності недержавних суб'єктів системи безпеки	Наявність дієвих механізмів для взаємодії суб'єктів безпеки на державному рівні	Наявність державної підтримки у діяльності суб'єктів забезпечення безпеки
1	2	3	4	5
США	+	+	+	-
Великобританія	+	+	+	+
Німеччина	+	+	+	+

Продовж табл. 1.2

1	2	3	4	5
Франція	+	+	-	-
Китай	+	+	-	-
Росія	+	+	-	-
Польща	+	+	-	-
Україна	+	-	-	-

Також було здійснено також аналіз стану впровадження міжнародних стандартів системи безпеки у розвинутих країнах. Цей аналіз надано у таблиці 1.3.

Слід зазначити що було враховано різні міжнародні стандарти, які повністю або частково використовуються в системах безпеки підприємств у розвинутих країнах світу. Для порівняння нами було включено до цієї таблиці і Україна.

Таблиця 1.3.

Стан застосування міжнародних стандартів в системи безпеки підприємств у розвинутих країнах світу

Країна	Міжнародні стандарти з управління в галузі безпеки	Міжнародні стандарти з інформаційної безпеки підприємств	Міжнародні стандарти з екологічної безпеки підприємств	Міжнародні стандарти з технологічної безпеки підприємств
США	+	+	+	+
Великобританія	+	+	+	+
Німеччина	+	+	-	-
Франція	+	+	-	-
Китай	-	-	+	+
Росія	-	+	-	-
Польща	+	+	-	-
Україна	-	+	+	-

Цей аналіз був зроблений протягом 2007- 2009 років, Департаментом корпоративної безпеки УСПП, з метою надання пропозицій вітчизняним підприємствам, щодо формування інноваційних систем безпеки. Дані отримані шляхом вивчення спеціальної літератури та інформаційних повідомлень з мережі Internet, а також вивчення інформації з вітчизняних ЗМІ. Аналіз дозволив визначити основні шляхи використання міжнародного досвіду в галузі безпеки підприємств для забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств [87] (рис. 1.6).

Основними методами та формами вивчення міжнародного досвіду були:

- Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури у якій розкриваються проблеми забезпечення безпеки;

- Аналіз чинного законодавства розвинутих країн світу, яке регламентує діяльність суб'єктів безпеки (надання послуг з охорони, приватну детективну діяльність тощо), використання суб'єктами безпеки зброї та спецзасобів (про зброю), організації системи безпеки (про комерційну таємницю, про захист інтелектуальної власності);

- Аналіз інформації про використання у європейських країнах та США технік та технологій по забезпеченню безпеки (Internet, ЗМІ тощо);

- Співбесіди з іноземними фахівцями в галузі безпеки, які прибували в Україну або при відвідуванні вітчизняними фахівцями іноземних країн (Польща, Ізраїль тощо);

- Відвідування міжнародних виставок та форумів з проблем безпеки (Виставка: «Безпека 2009» - Україна, Форум «Технології безпеки» - Росія; Форум «Безпечне місто» - Ізраїль тощо);

- Обмін досвідом підготовки фахівців з безпеки (Польща, Росія, Ізраїль, Великобританія тощо);

- Аналіз наукових праць та статей, які публікуються у наукових виданнях європейських країн та США (Securitymanagement; Obezpechenstvo; Poligraf; SecurityCITY тощо);

- Аналіз інформаційних повідомлень про міжнародний досвід забезпечення безпеки у вітчизняних журналах професійної спрямованості (БОСС; Бізнес та безпека; Служба безпеки тощо);

- Аналіз повідомлень про міжнародний досвід забезпечення безпеки у професійно спрямованих журналах – країн СНД (Росії, Беларусь, Казахстан тощо);

- Спільна співпраця з міжнародними організаціями та підприємствами, які опікуються проблемами безпеки (Росія, Польща, Німеччина, Ізраїль, США тощо). [88, 89].

Таким чином, в Україні вивчається міжнародний досвід по забезпеченню економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, але у самій діяльності цих суб'єктів він практично не використовується. Такий стан визначається наявністю в нашій державі складних соціально – політичних та економічних умов. Впливи кризи на економічний стан підприємств, відсутність на державному рівні підтримки адаптування міжнародного досвіду в галузі безпеки.

Рисунок 1.6. Основні напрями впровадження міжнародного досвіду для забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Для сучасного забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств слід враховувати сучасний міжнародний досвід та рекомендації міжнародних стандартів з цієї галузі.

Сьогодні Україна активно рухається по шляху інтеграції в європейський простір. У цьому ключі, процес євроінтеграції передбачає перехід і емплементацию стандартів у всіх галузях діяльності держави.

Економіка України сьогодні, так само як і економіка інших країн, функціонує в умовах кризи. Науковцями доведено, що під час виникнення кризових моментів у світовому просторі особливої актуальності набувають питання забезпечення національної безпеки держави та її важливої складової - економічної безпеки. Враховуючи основні завдання діяльності служби безпеки підприємства та його багатопланові та чисельні функції актуальним стає визначення відповідності організації системи підготовки фахівців з безпеки сучасним потребам, фахівця, який має необхідні та адекватні знання та навички для забезпечення економічної безпеки на високому рівні.

У даному питанні першочергового значення набувають заклади вищої освіти, тому, що сталий розвиток країн в значній мірі спирається на освіту, як фактор розвитку економічного виробництва. Історично доведено, що інвестиції в людський капітал, освіту, професійне зростання відкриває перед країнами змогу реалізувати переваги, здійснити стрибок розвитку.

Існує філософська думка про те, що якщо не знаєш куди йти - то ніколи не дійдеш. Це є також справедливим і для системи освіти: якщо не визначені конкретні цілі освіти, важко досягти ефективності освіти, відповідності знань та навичок фахівця сучасним потребам.

З метою визначення основних напрямків для удосконалення системи підготовки фахівців у системі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності був проведений аналіз існуючих в даній галузі міжнародних стандартів (ISO). Питання забезпечення безпеки розглянуті в ряді стандартів. Одним з них є стандарт ISO 22301, який є частиною серії стандартів, розроблених технічним комітетом як стандарти ISO / TC 223 «Соціальна безпека».

ISO 22301: 2012 має назву «Безпека соціальна. Системи менеджменту безперервності бізнесу. Вимоги». Даний стандарт розглядає питання управління безперервністю ведення бізнесу, який дозволить підвищити життєздатність організацій як державного, так і приватного сектора. Він покликаний допомогти організаціям будь-якого розміру краще підготуватися до збоїв будь-якого типу і більш ефективно відновлювати їх діяльність.

Різні інциденти можуть порушувати роботу організації в будь-який момент, а застосування ISO 22301 забезпечує можливість реагування та продовження нормальної роботи. Інциденти можуть мати різну форму, починаючи від масштабних природних катастроф і терактів і закінчуючи технологічними та екологічними катастрофами. Однак вказується, що більша частина інцидентів має невеликий масштаб, але може мати значний негативний вплив, що робить проблему управління безперервністю бізнесу завжди актуальною. Все це призвело до глобального усвідомлення, що організації державного і приватного сектора повинні знати, як підготуватися до несподіваних і руйнівних інцидентів.

Очікується, що він допоможе організаціям захиститися і відновитися від потенційних руйнівних інцидентів. Основою даного стандарту є система Plan-Do-Check-Act (PDCA) model - моделі планування, створення, впровадження, експлуатації, моніторингу, аналізу, підтримки і постійного вдосконалення ефективності систем управління безперервністю бізнесу (BCMS), організації. BCMS, як і будь-яка інша система управління, має наступні основні компоненти: а) політичний; б) люди з певними обов'язками; в) процеси управління, що відносяться до політики, планування, впровадження та експлуатації, оцінки ефективності, огляду управління та вдосконалення.

Необхідно відзначити, що ISO 22301 - перший стандарт, розроблений відповідно з новим форматом ІСО на розробку стандартів для системи менеджменту / управління. Він погоджується з такими стандартами як ISO 9001 (менеджмент якості), ISO 14001 (екологічний менеджмент) та ISO / ІЕС 27001 (менеджмент інформаційної безпеки) і забезпечує їх сумісність.

Враховуючи роль безперервності бізнесу в будь-якому секторі економіці, ISO 22301 володіє великим міжнародним потенціалом. Так, ряд країн, в т.ч. Сінгапур і Сполучене Королівство, почали впроваджувати ISO 22301 з метою замінити національних стандартів. Поширюється інтерес всередині світової бізнес-спільноти щодо впровадження даного стандарту та застосування передової практики та з метою проходження сертифікації на відповідність цьому стандарту.

Іншим міжнародним стандартом, здатним забезпечувати стабільність підприємств і організацій є стандарт ІСО 31000: 2009 «Менеджмент ризиків. Принципи і керівні вказівки». Він містить принципи, структуру та процес управління ризиками. Вказується, що стандарт також може бути використаний будь-якою організацією незалежно від її розміру, виду діяльності або галузі. Використання ІСО 31000 покликаний допомогти організаціям підвищити ймовірність досягнення цілей, поліпшити виявлення можливостей і загроз, ефективно розподілити і використовувати ресурси для мінімізації ризиків. Організації, що використовують його можуть порівняти їхні методи управління ризиками з міжнародно-визнаним еталоном, отримати обґрунтовані принципи ефективного менеджменту і корпоративного управління.

Міжнародна організація стандартизації представляє ряд інших стандартів, які також відносяться до менеджменту ризиків. Як провідні можна вказати, наприклад: керівництво ІСО 73: 2009 «Менеджмент ризиків. Словник», який доповнює ІСО 31000 і містить набір термінів і визначень, пов'язаних з менеджментом ризиків; ІСО / ІЕС 31010: 2009 «Менеджмент ризиків. Методи оцінки ризиків », він зосереджений саме на оцінці ризиків. Класифікація ризику допомагає особам, які приймають рішення оцінити ризики, які можуть вплинути на досягнення цілей і прийняти адекватне управління вже на місці; ІСО / ІЕС 31010: 2009 фокусується на поняттях, процесах і виборі методу оцінки ризиків.

Впровадження та підтримка в перерахованих стандартах, управління ризиками дозволяє організації, наприклад:

- підвищити ймовірність досягнення цілей;

- заохочувати активне управління;
- поліпшити ідентифікацію можливостей і загроз;
- дотримання відповідних нормативно-правових вимог і міжнародних норм;
- поліпшити звітність;
- підвищити ефективність управління;
- поліпшити довіру зацікавлених сторін;
- створити надійну основу для прийняття рішень і планування;
- підвищити контроль в організації;
- ефективно розподіляти і використовувати ресурси для запобігання та мінімізації ризику;
- підвищити ефективність боротьби з ризиками;
- підвищити працездатність і продуктивність системи безпеки, а також охорони навколишнього середовища;
- мінімізувати втрати;
- підвищити організаційну стійкість об'єкта господарювання.

Однак, ми не знаємо, що нас чекає завтра. Чи буде це звичайне ведення бізнесу або економічна криза, стихійне лихо або будь-які інші збої. Ризик являє собою вплив невизначеності на цілі організації. Тому, застосуванню підлягає і новий стандарт ISO / TR 31004. Цей стандарт допоможе встановити або адаптувати системи визначення, аналізу та управління ризиками на основі ISO 31000. Він забезпечує додаткову підтримку ефективного впровадження ISO 31000. Він передбачає структурований підхід до ефективного переходу від існуючої практики управління ризиками стандарту ISO 31000 з гнучкою перспективою адаптації до майбутніх змін; роз'яснює базові концепції ISO 31000 з рекомендаціями та прикладами, адаптованими до індивідуальних потреб користувачів; є додатковим керівництвом за принципами ISO 31000 та основи управління ризиками.

Наступним стандартом у міжнародній системі стандартизації є стандарт ISO 22320: 2011 «Соціальна безпека. Менеджмент надзвичайних ситуацій. Вимоги до реагування на інциденти». Стандарт встановлює вимоги до оперативної інформації для реагування на інциденти, визначає процеси,

системи роботи, збір даних і управління в цілях отримання своєчасної, актуальної та точної інформації. А також містить питання координації та співпраці, всередині організації та за її межами, з іншими зацікавленими сторонами, визначає вимоги до координації і співробітництва між організаціями. Даний стандарт також може застосовуватися до будь-якої організації (приватної, державної чи комерційної), здатний забезпечити підготовку або реагування на інциденти на міжнародному, національному, регіональному або місцевому рівнях.

Ряд окремих міжнародних стандартів стосуються питань забезпечення захисту інформації. У даному зв'язку актуальним є стандарт ISO / IEC 27033-3: 2010 «Інформаційні технології. Методи і засоби забезпечення безпеки. Мережева безпека», в якому розглянуті питання можливих загроз, методів проектування та управління. У стандарті розглянуті можливі сценарії виникнення загроз і для кожного сценарію, стандарт забезпечує докладний посібник з загрозам безпеки і методи проектування безпеки і контролю, необхідних для мінімізації пов'язаних з ними ризиків.

Заслуговує на увагу також стандарт ISO / IEC TR 27016: 2014 «Інформаційні технології. Методи захисту. Менеджмент інформаційної безпеки. Організаційна економіка », основні цілі якого відображені в назві. Складовим елементом економічної безпеки суб'єкта господарювання є і кадрова безпека. Ряд міжнародних стандартів зачіпає дані питання. Провідними є такі стандарти: ISO 22398: 2013 «Соціальна безпека. Ефективні дії у змодельованих умовах», який спрямований на підвищення навчання (підвищення знань, навичок, здібностей окремих осіб або групи осіб з метою оволодіння конкретними компетенціями); співробітництва (надання можливості для людей, працювати разом для досягнення загального кінцевого результату).

Таким чином, аналіз міжнародної нормативної бази стандартів показав, що ключовим для стабільного, безперервного і ефективного функціонування будь-якого суб'єкта господарювання є своєчасна ідентифікація ризиків,

ефективне реагування на них (управління) і навчання кадрів на прикладах змодельованих ситуацій, що необхідно враховувати для адекватної та сучасної підготовки фахівця в галузі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Висновки до розділу 1

1. Початок дослідження такого явища, як ЕБ в Україні розпочато у 90-х роках ХХ сторіччя. Досі не існує єдиного визначення терміну ЕБ та система ЕБ підприємства. На нашу думку, економічну безпеку суб'єктів господарювання доцільно розглядати як такий стан захищеності інтересів СГД від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та дестабілізуючих факторів, за якого буде забезпечуватися його стабільне функціонування, прогресивний розвиток, фінансова стійкість й незалежність, що базується на прийнятті ефективних управлінських рішень, дотриманні положень кадрової політики в рамках законодавчо-нормативного поля держави, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, капіталу та майна.

2. Важливість кадрів у забезпеченні безпеки підприємства підкреслено низкою авторів. Персонал обумовлює успішність у приватному та державному секторі. Освіта, кваліфікація та рівень розвитку компетенцій стають основними важливими характеристиками персоналу. Визначено, що персонал є суб'єктом забезпечення безпеки за певних умов: наявність відповідної освіти та професійної компетентності, відповідність кваліфікаційним характеристикам.

3. В сучасних умовах розв'язання проблем кадрового забезпечення безпеки підприємств безпосередньо пов'язано із формуванням вітчизняної системи підготовки фахівців з вищою освітою в галузі безпеки. Основні проблеми при підготовці фахівців з економічної безпеки лежать в площині визначення специфіки діяльності підрозділів безпеки в системі економічної безпеки та їх наукового обґрунтування та подальшого навчального забезпечення.

4. Фахівці з безпеки підприємств повинні мати спеціальну освіту, яка б охоплювала інтегровані знання: фінансові, економічні, юридичні, управлінські, безпекознавчі, психологічні, тощо, а також враховувати вимоги майбутньої спеціальності, теоретичні знання повинні бути доповнені практичними навичками, вміннями[57, 77, 85].

5. Визначено недостатній рівень та якість підготовки фахівця з безпеки в Україні через відсутність системного підходу, підготовки, яка не забезпечує вирішення сучасних проблем у сфері безпеки.

6. В Україні вивчається міжнародний досвід по забезпеченню економічної безпеки суб'єктів господарювання, але у самій діяльності цих суб'єктів він практично не використовується [77, 85]. Такий стан визначається наявністю в Україні складних соціально – політичних та економічних умов. Впливи кризи на економічний стан підприємств, відсутність на державному рівні підтримки адаптування міжнародного досвіду в галузі безпеки. Особливістю підготовки фахівців з безпеки закордоном є орієнтація на виконання охоронних функцій (охорона, приватний детектив, бакалавр, магістр) або риск-менеджмент, кризис-менеджмент (бакалавр, магістр). Також існує окремий вид підготовки – фахівців із забезпечення інформаційної безпеки. Дані напрями не мають широкої спрямованості. Більш широко підготовку фахівців здійснюють в рамках спеціальностей, які відносяться до специфічних категорій (управління безпекою бізнесу, управління безпекою та ризиком, корпоративна безпека). Інструкції відповідних закордонних міністерств забороняє обіймання посад з безпеки на підприємствах якщо кандидат не має спеціальної освіти за цим напрямком або відповідної перепідготовки[85].

7. В Україні утворена та визначена основа для формування системи підготовки кадрів з вищою освітою в галузі безпеки, але сьогодні не існує ЗВО державної форми власності, який би став флагманом з підготовки кадрів вищої ланки для потреб безпеки СГД (особливо це стосується ОПП «Управління фінансово-економічною безпекою»). Визначено, що на державному рівні щодо організаційно-штатного забезпечення утворені всі умови для професійної

діяльності фахівців з безпеки. Однак, що стосується рівня фахівців, то базову вищу освіту можна отримати тільки за спеціальностями: фахівець з організації інформаційної безпеки, з організації захисту інформації з обмеженим доступом.

8. Особливістю освітньо-професійної програми підготовки магістрів з "Управління фінансово-економічною безпекою" є те, що вона гармонійно поєднує дві базові складові[77, 85]:

а) управління національною безпекою в економічній сфері;

б) управління фінансово-економічною безпекою підприємств, установ та організацій.

Таким чином, майбутні управлінці з фінансово-економічної безпеки отримають знання в галузі національної безпеки та безпеки суб'єктів господарювання. Окрім цього, навчатися за цією програмою можуть особи, які мають базову економічну, юридичну або технічну освіту за ОКР не нижче бакалавра[57,77]. Поки жодним ЗВО не здійснюється підготовка приватних детективів та їх помічників, що було б краще запровадити на юридичних факультетах як спеціалізацію.

9. Аналіз міжнародної нормативної бази стандартів показав, що ключовим для стабільного, безперервного і ефективного функціонування будь-якого підприємства є своєчасна ідентифікація ризиків, ефективне реагування на них (управління) і навчання кадрів на прикладах змодельованих ситуацій, що необхідно враховувати для адекватної і сучасної підготовки фахівця в області забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання[57, 77, 85].

Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження з питань даного розділу представлено у відповідних публікаціях [298], [300], [301], [307], [308], поданих у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Оцінка стану вищої освіти за даними державної служби статистики України

Фундаментальною основою євроінтеграції у XXI ст. є ідея формування в Європі найбільш динамічної знаннево-орієнтованої економіки у світі, яка забезпечує економічне зростання, створення більшого числа привабливих робочих місць і соціальну злагоду, що проголошено Лісабонським порядком денним у 2000 р.

В Інчхонській декларації ООН «Освіта 2030» (2015) окреслено такі положення, як право на освіту, якість освіти та освіта протягом життя. Порядок денний передбачає доступність освіти, рівноправну і якісну освіту для всіх — дітей, молоді та дорослих, охоплюючи всі її форми (формальну, неформальну й інформальну) і всі її ланки від виховання дітей молодшого віку до вищої освіти й навчання дорослих.

Постулатом європейської та світової інтеграції освіти на шляху підвищення якості та забезпечення справедливості стає освіта протягом життя, що розбудовується державами в рамках політик таких міжнародних організацій, як ООН, ЮНЕСКО, Світовий банк, ОЕСР, ЄС тощо, які, застосовуючи спільну «уніфікаційну» методологію (віхи для досягнення, індикатори для порівняння, стандарти, компетентності, кваліфікації, класифікації, рамки і мережі), формують спільний освітній простір світового масштабу.

До 2020 р. передбачається досягнення державами-членами ЄС чотирьох ключових цілей: перетворити навчання протягом життя та мобільність на реальність; підвищити якість і результативність освіти та професійної

підготовки; утвердити рівність, соціальну злагоду та активне громадянство; сприяти розвитку креативності, включно з підприємливістю, на всіх рівнях освіти. Відбувається гармонізація національних освітніх політик — як результат, європейський простір перетворюються на спільність індивідуумів та інституцій, що взаємопов'язані у мережі вертикально і горизонтально ідеями, завданнями, практиками.

Модернізаційний порядок денний для вищої освіти охоплює: підвищення кількості випускників закладів вищої освіти; підвищення якості викладання та навчання; промоцію мобільності студентів і викладачів та кроскордонне співробітництво; посилення «трикутника знань» шляхом взаємодії освіти, досліджень та інновацій; запровадження механізмів ефективного управління й фінансування у галузі вищої освіти.

Створення так званого «внутрішнього» європейського освітнього простору на засадах європеїзації на сучасному етапі нерозривно пов'язано та корелюється зі світовою інтеграцією у галузі освіти. Глобалізація світу та розбудова єдиної Європи перетворюють інтеграцію національної освіти до європейського та інноваційного світового освітнього просторів на обов'язкову умову буття української держави.

Здатність учитися як ключова компетентність, що визначена Радою Європи й ЄС, є обов'язковою умовою сучасного навчання, самонавчання й адаптації людини до життя. Компетентнісна модель освіти на перше місце висуває не процес, а результат навчання, виражений у термінах компетентностей людини, і такий, що піддається оцінюванню за концепцією вимірюваної якості. Більшість європейських країн прийняли рішення щодо розроблення та співвіднесення національних рамок кваліфікацій з Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя (2008 р.). Такий підхід є продуктивним і для розвитку системи безперервної освіти і в Україні.

Виняткової значущості і нового звучання у зв'язку з цим набуває впровадження безперервної освіти. Так, «Меморандум безперервної освіти Європейського Союзу» (2000 р.) [102] утверджує ідею, що безперервна освіта

перестає бути лише одним із напрямів освіти, натомість набуває статусу основного принципу освітньої системи. Завдяки цьому всі жителі Європи мають одержати рівні можливості адаптуватися до вимог соціально-економічних змін і брати активну участь у сучасному житті, формуванні майбутнього Європи. Особливо підкреслюється положення, що «людина є головним європейським здобутком і, отже, центральним елементом будь-якої політичної діяльності ЄС», «безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності і зайнятості» [102].

До ключових принципів безперервної освіти відносять: 1) нові базові знання для всіх; 2) значне збільшення інвестицій у людські ресурси, щоби піднести пріоритети найважливішого здобутку Європи — її людей; 3) інноваційні методики викладання і навчання; 4) нова система оцінювання якості здобутої освіти; 5) розвиток наставництва і консультування; 6) наближення освіти до місця проживання [102].

Для створення та розвитку в Україні системи безперервної освіти необхідна цілеспрямована тривала державна політика щодо координації в межах країни і відповідно в регіонах діяльності всіх зацікавлених сторін.

Проблемним моментом на шляху інтеграції України є непослідовність освітньої політики, тому цей процес має перервний характер. Новий етап, що розпочався після 2014 р., ознаменувався інтенсифікацією синхронізації української освіти з європейськими параметрами.

Перспективними напрямами української освіти в умовах європеїзації та глобальної інтеграції є: конвергенція з європейськими країнами ключових показників, які визначають напрями та сутність розвитку національної освіти; оптимізація моделей управління та фінансування з урахуванням тенденції децентралізації, посилення ролі регіонів у прийнятті рішень, розбудови державно-громадсько-приватного партнерства; подальша трансформація змісту освіти на компетентнісних засадах і розроблення валідних вимірників оцінювання набуття молоддю ключових і предметних компетентностей;

наближення освіти до потреб суспільства, а професійної — до потреб ринку праці.

Аналіз закордонної спеціальної літератури відповідного спрямування дозволяє зробити висновок про те, що у світі не існує єдиної дефініції поняття «навчання протягом всього життя» (далі – НВЖ). У синонімічний ряд з НВЖ можна поставити такі терміни як: «безперервна освіта», «освіта дорослих», «подальша освіта», «тривале навчання», «перманентна освіта», «освіта протягом життя» і т.д. Найбільш ємким за змістом є термін «навчання протягом всього життя»,

За класифікацією Європейських еталонних рамок основних компетенцій для навчання протягом всього життя, (Брюссель, Рада ЄС, № 2006/962/ЄС від 18.12.2006 р.) за змістом до НВЖ відносяться всі види навчання в широкому сенсі, у т.ч. працезохоронної, комп'ютерної, екологічної, соціальної, етичної грамотності; професійне навчання (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації); загальнокультурна додаткова освіта, не пов'язана з трудовою діяльністю; за типами навчання - формальна й неформальна освіта, інформальна освіта й навчання; за основними базовими компетенціями - спілкування рідною мовою; спілкування іноземними мовами; знання математики й загальні знання в сфері науки й техніки; навички роботи із цифровими носіями; навчання заради одержання знань; соціальні й суспільні навички; ініціативність і практичність; поінформованість і самовираження в сфері культури.

У цьому контексті ключовими орієнтирами для розвитку НВЖ в Україні можуть виступати наступні факти:

- у світі щорічно обновляється близько 5,0% теоретичних (когнітивних) і 20,0% професійних знань;
- у 2007 році в ЄС було охоплено НВЖ 9,7% населення у віці від 25 до 64 років (від 1,1% у Румунії й 1,3% у Болгарії до 32,0% у Швеції й 29,2% у Данії);
- заходами НВЖ було охоплено в ЄС 60,0% підприємств (від 21,0% у Греції до 90,0% у Великій Британії);

– програмами НВЖ було охоплено 33,0% працівників (від 11,0% у Латвії до 59,0% у Чехії).

Багаторазові спроби МОН України «легалізувати»(включити) післядипломну освіту в НВЖ протягом останніх 10 років (проект ЗУ «Про післядипломну освіту», проект Положення про післядипломну освіту, 2002 р. і т.д.) не привели поки до бажаних реальних результатів.

В Україні відсутня державна, у т.ч. законодавчо-нормативна, підтримка таких нових форм, як неформальна освіта, інформальна освіта й навчання, їх оцінювання за межами формальної освіти; бізнес-освіта; навчання не для цілей професійної діяльності, у т.ч. навчання представників третього покоління; дистанційне модульне неформальне навчання.

В Україні національне розуміння НВЖ перебуває в стадії формування, а його попередниками можна вважати підготовку на виробництві, підвищення кваліфікацій, інші форми навчання, що становлять післядипломну освіту.

Різницю між видами післядипломної освіти можна визначити в розрізі їх обов'язковості й фінансування. Періодичне (1 раз на 5 років) професійне удосконалення кваліфікації держслужбовців, викладачів (учителів) і лікарів у форматі підвищення кваліфікації тощо виступають обов'язковою вимогою й фінансуються державою.

Форми профпідготовки носять велику розмаїтість (на виробництві – курсова й індивідуальна, у т.ч. на робочому місці), у навчальних закладах всіх форм і типів, у закладах позашкільної освіти, у навчальних центрах Державної служби зайнятості, на базі учбово-курсних комбінатів (центрів, комплексів і т.д.), через ваучери на навчання незайнятого населення у віці, старше 45 років за регламентованим переліком професій і спеціальностей тощо)

Професійна підготовка (підготовка за новими професіями, перепідготовка за суміжними професіями і частковими кваліфікаціями, підвищення кваліфікації за частковими кваліфікаціями) здійснюється як через формальну, так і неформальну освіту. Орієнтовно, на формальний сегмент припадає близько 30,0%, неформальний – близько 65,0%.

Більше половини обсягу підготовки в неформальній освіті здійснюється за формальними ознаками, тобто зорієнтовано на підготовку кадрів за затвердженими типовими програмами, на основі виданих ліцензій і акредитованих у встановленому порядку навчальних програм тощо. Інша частина отримуваних професійних кваліфікацій носить внутрішньо-корпоративний характер і, часто, успішно застосовується на практиці.

За останніми доступними офіційними даними (Держслужба статистики України за 2017 рік) у країні триває зниження обсягів підготовки кадрів на виробництві. Так, чисельність навчених новій професії знизилася в 2017 році, у порівнянні з попереднім роком, – з 196,9 до 152,5 тис. чол., або на 22,5%, а чисельність тих, що підвищили кваліфікацію, – з 976,9 до 804,1 тис. чол., або на 17,7%.

Чисельність навчених на виробництві (включаючи й перепідготовку) в 2017 році знизилася стосовно попереднього року на 19,5% (з 143,3 до 115,3 тис. чол.). За видами економічної діяльності найбільше падіння було характерним для промисловості (24,2%), освіти (23,1%), державного управління й оборони (24,0%).

Із загального обсягу підготовки кадрів на виробництві 24,4% (37,2 із 152,5 тис. чол.) навчається у формальному секторі, тобто в навчальних закладах, у т.ч. 90,3% у ПТУ, й 9,7% у ЗВО.

Зниження обсягів підготовки кадрів на виробництві за такою формою як підвищення кваліфікації мало місце за більшістю видів економічної діяльності, крім промисловості (зростання на 2,6%), і переважало в оптовій і роздрібній торгівлі (падіння на 30,8%) і в інформації, телекомунікації (падіння на 29,3%). Підвищення кваліфікації переважає в сфері освіти (19,4% від загальної чисельності осіб, що пройшли підвищення кваліфікації), охорони здоров'я (13,9%), на транспорті (10,2%), у державному управлінні й обороні (8,0%), що видно з таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Підвищення кваліфікації працівників за видами економічної діяльності в 2016-2017 р.р.

Вид економічної діяльності	Підвищили кваліфікацію на підприємствах із чисельністю 10 і більше працівників, тис. чол.					
	2016 р.	2017 р.	Динаміка 2017 р. до 2016 р., %	Питома вага за видами економічної діяльності, %		
				2016 р.	2017 р.	Динаміка, %
1	2	3	4	5	6	7
Усього	976,9	804,1	82,3	100,0	100,0	–
Промисловість	7,8	9,0	102,6	0,8	1,0	+0,2
Будівництво	17,0	12,6	74,1	1,7	1,6	-0,1
Оптова й роздрібна торгівля	13,0	9,0	69,2	1,3	1,1	-0,2
Транспорт і суміжні з ним види економічної діяльності	94,1	82,1	87,2	9,6	10,2	+0,6
Фінансова й страхова діяльність	21,6	16,1	74,5	2,2	2,0	-0,2
Інформація й телекомунікація	13,3	9,4	70,7	1,4	1,2	-0,2
Професійна, наукова й технічна діяльність	19,5	16,8	86,1	2,0	2,1	+0,1
Державне управління й оборона	83,5	64,1	76,8	8,5	8,0	-0,5%
Освіта	172,1	156,0	90,6	17,6	19,4	+1,8
Охорона здоров'я й надання соціальної допомоги	124,9	111,8	89,5	12,8	13,9	+1,1
Інші	18,7	13,8	73,8	1,9	1,7	-0,2

Серед осіб, що підвищили кваліфікацію, одна третина припадає на працівників, зайнятих за робочими професіями, з яких кожний четвертий підвищив кваліфікаційний розряд (Таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Підвищення кваліфікації за видами економічної діяльності,
видам навчання й професійних груп у 2017 році

(%)

Вид економічної діяльності	Серед тих, хто підвищив кваліфікацію						
	Підвищували кваліфікацію		Керівники	Професіонали й спеціалісти	Техслужбовці	Робітники	
	на виробництві	у навчальних закладах				Усього	Підвищили розряд
1	2	3	4	5	6	7	8
Усього	45,7	54,3	16,4	47,5	2,8	33,3	8,1
Сільське господарство	24,8	75,2	25,3	26,7	2,5	45,5	14,6
Промисловість	77,7	22,3	21,2	17,6	1,6	59,6	13,0
Будівництво	46,4	53,6	13,3	15,0	2,7	69,0	20,2
Транспорт і суміжні з ним види економічної діяльності	57,7	42,3	16,2	19,9	13,4	50,5	15,5
Оптова й роздрібна торгівля	35,4	64,6	18,8	48,6	8,7	23,9	9,0
Фінансова й страхова діяльність	69,1	30,9	31,5	62,6	2,8	3,1	0,3
Державне управління й оборона	16,5	83,5	29,8	61,0	0,4	8,8	0,6
Освіта	8,3	91,7	6,3	89,7	0,9	3,1	0,9
Охорона здоров'я й надання соціальної допомоги	6,5	93,5	3,1	93,4	1,2	2,3	0,9
Професійна, наукова й технічна діяльність	44,2	55,8	14,6	60,4	1,0	24,0	3,5

В Україні існує 25 професійних груп, які поєднують більше 150 регульованих професій і більше 250 спеціалізацій до них, за якими здійснюється незалежне зовнішнє оцінювання (сертифікація) професійних кваліфікацій із обов'язковим періодичним підвищенням кваліфікації (всього під регулювання кваліфікацій підпадає близько 2,0 млн. працівників, у т.ч. більше 1,2 млн. чол. - представників сфери освіти, охорони здоров'я, морського та авіаційного транспорту, правоохоронної та суміжних з нею сфер діяльності). Серед них не передбачені фахівці із забезпечення економічної безпеки (безпекової діяльності, специфічні категорії).

Цікавою формою післядипломної освіти виступала (до прийняття нової редакції ЗУ «Про вищу освіту» і нового «Переліку спеціальностей для вищої освіти») магістратура за спеціальностями специфічних категорій. Близько 70 ЗВО країни за 23 специфічними спеціальностями здійснювали підготовку магістрів на міждисциплінарній основі на базі кожної (як правило) бакалаврської (магістерської) освіти (управління проектами, закладами (установами) освіти, соціального захисту, інтелектуальна власність, фінансово-економічна безпека й ін.). Ці напрямки підготовки на сьогодні достатньо випитані ринком праці країни, спрямовані на поглиблення перспективних досліджень на межі різних наук, на необхідність наявності у здобувача (в окремих випадках) наявних практичних навичок і вмінь, отриманих через трудовий досвід, тобто найбільш зорієнтовані на НВЖ.

Досить тривале формування національного розуміння концепції НВЖ призводить до низьких результатів його впровадження в повсякденне життя, у т.ч. провайдерами освітніх послуг (Інтеграція освіти протягом всього життя в діяльність навчальних закладів).

При цьому:

- існує строката мозаїка у формулюваннях цілей, завдань і шляхів використання НВЖ у діяльності навчальних закладів;
- передові й «просунуті» університети й ряд закладів професійної освіти намагаються в першочерговому порядку розвивати НВЖ як перспективну й довгострокову діяльність з підготовки, відновлення й розвитку професійних

кваліфікацій у контексті соціально-економічних змін й істотних зрушень на ринку праці;

- поки що більшість навчальних закладів відводять НВЖ другорядну роль та/або розглядають його як один з другорядних видів заробітків.

Найбільш ефективно НВЖ здійснюється на виробництві, в учбово-курсних комбінатах, окремих спеціалізованих навчальних закладах.

Причин «пробуксовки» НВЖ в Україні досить багато, найбільш важливі з них:

- за останні два десятиліття ЗВО пристосувалися до масової підготовки кадрів, в основному молоді, що була (і залишається) мотивованою на одержання «університетських» кваліфікацій здебільшого без орієнтира на працевлаштування за фахом;

- заклади освіти до університетського рівня у зв'язку з економічними потрясіннями, згоранням великих виробництв (базових підприємств), здешевленням ціни робочої сили в цілому й викладачів коледжів і ПТУ, зокрема, переорієнтацією 2/3 випускників шкіл на «звучабельні» й престижні в батьківсько-молодіжному середовищі спеціальності ЗВО, а також дуже легкий доступ до одержання їх дипломів, насамперед, за комерційною формою навчання, перебувають у стані стагнації, виробничого «зубожіння» і безперспективності;

- зміна укладу соціально-трудова відносин, зниження регуляторних і наглядових механізмів у сфері праці призвели в ряді видів економічної діяльності й на багатьох підприємствах малого й середнього бізнесу до здешевлення робочої сили, падіння вимог до її кваліфікації;

- державна політика в сфері підготовки кадрів зорієнтована на реалізацію довгострокових програм підготовки з вагомим фундаментальним компонентом, що не збігається з вимогами ринку праці, роботодавців і всієї економіки, які зорієнтовані на різноманітну короткострокову підготовку, у т.ч. за окремими (відсутніми) трудовими функціями (часткових) кваліфікацій;

- низький рівень доходів широких верств населення, його істотне збідніння за останні 2 роки не дозволяють працівникам вкладати власні інвестиції у своє

кар'єрне зростання і підвищення рівня (відновлення, одержання) конкурентоспроможних професійних, насамперед, часткових, кваліфікацій.

Слід зазначити, що останнім часом спостерігається зростання інтересу навчальних закладів до НВЖ, а саме:

- злиття в одному часовому проміжку політичної, економічної, соціальної й демографічної криз визначило істотне скорочення чисельності абітурієнтів, учнів і студентів, їхній відтік за кордон, що вимагає пошуку альтернативних категорій користувачів освітніх послуг;

- чітко проявляється погроза експансії іноземних провайдерів освітніх послуг, що почалася з НВЖ, але може розширитися й на інші форми й види освіти, що мобілізує навчальні заклади на боротьбу за ресурси;

- розвиток соціального партнерства, соціального діалогу, соціальної корпоративної відповідальності бізнесу приводять до істотного розширення корпоративної сфери підготовки кадрів, у т.ч. на базі суб'єктів формальної освіти;

- недостатній рівень підготовки кадрів, якості формальної освіти через увесь комплекс причин, невдоволення цим користувачів освітніх послуг, орієнтують як працівників, так і роботодавців на прийняття за основу НВЖ як найбільш конкурентного й ефективного навчання;

- запровадження на практиці методик, навчальних програм і підходів по НВЖ, розроблених у ЄС, що дозволяє заощаджувати час і ресурси на дослідницькі роботи. [Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В. Г. Кременя, 2016.].

Освіта є пріоритетним напрямком розвитку держави, її потенціалом і перспективою. Аналіз та оцінка стану освітніх закладів дає змогу щодо визначення напрямків її удосконалення та посилення. Державна служба статистики передбачає врахування закладів вищої освіти в залежності від рівня акредитації – I-II та III – IV рівнів акредитації. Проаналізовано кількісні показники закладів вищої освіти. Так, за період від 1990/1991 навчального року

до 2015/2016 роки загальна кількість навчальних закладів скоротилася на 26,04 % від 891 закладів вищої освіти у 1990 до 659 – у 2015/2016 рр.

Необхідно відзначити, що зниження кількості закладів вищої освіти відбувалося нерівномірно. Так, за період від 1990/91 навчального року до 2000/01 рр. в Україні відзначався позитивний приріст кількості закладів вищої освіти (+ 9,9 %, від 891 до 979 закладів). Максимальна кількість означених закладів в країні була зареєстрована у 2003/2004 рр. і становила 1009 заклади. З даного періоду відбувається поступове зниження закладів: негативний приріст від 2000/01 до 2010/11 рр. становив (- 12,8 %); надалі від 2010/11 рр. до 2015/16 рр. цей показник мав значення (- 22,8 %), рисунок 2.1.

Також, майже за чверть століття, відбулися зміни щодо питомої ваги ЗВО I-II та III – IV рівнів акредитації. Так, в 1990/91 н. році питома вага ЗВО I-II рівнів акредитації становила в структурі 83,3 % і 16,7 % - заклади III – IV рівнів акредитації.

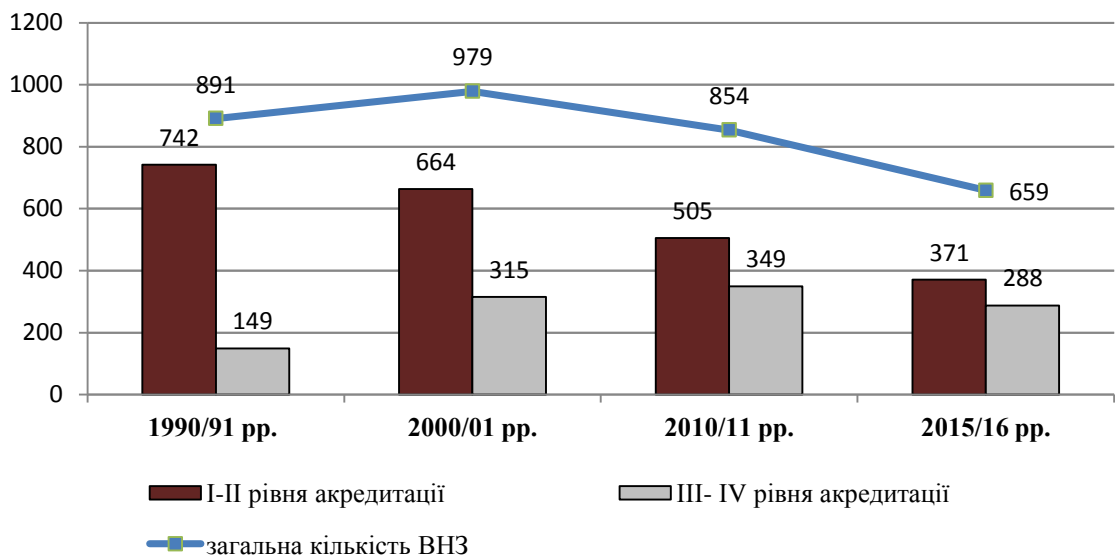

Рисунок 2.1 Динаміка кількості вищих навчальних закладів з урахуванням рівня акредитації.

Структура навчальних закладів в 2000/01 рр. була представлена наступним чином: I-II рівнів акредитації -67,8 % проти 32,2 % - закладів III – IV рівня. У 2010/11 рр. питома вага ЗВО I-II рівнів акредитації становила 59,1 % і 40,9 % - ЗВО III – IV ступеню акредитації; у 2015/16 рр. було 56,3 % та 43,7 % I –II та III – IV рівнів акредитації відповідно.

Таким чином, динаміка кількості ЗВО характеризується наступним характеристиками: на тлі зниження загальної кількості ЗВО в Україні (на 26,04 %) в загальній структурі превалює кількість ЗВО I-II рівня акредитації та до 2015/16 рр. зростає питома вага ЗВО III – IV рівнів акредитації в структурі ЗВО. Тобто, підготовка основної маси спеціалістів та фахівців відбувається у ЗВО III – IV рівнів акредитації.

Базуючись на даних щодо кількості студентів, які навчаються у ЗВО різних рівнів акредитації, з огляду на те, що за період 1990/91 рр. – 2015/16 рр. кількість ЗВО I- II рівнів скоротилася майже у два рази (від 742 до 371 заклади), а кількість ЗВО III – IV рівнів акредитації зросла майже удвічі (від 149 до 288) та при співвідношенні кількості ЗВО I-II до закладів III – IV рівнів акредитації як 1,29:1 співвідношення студентів які навчаються у ЗВО становить у 2015/16 рр. як 1:5,98. Тобто, спеціалістів виховує, формує, готує саме ЗВО III – IV рівнів акредитації.

При підготовці фахівців з економічної безпеки програми підготовки треба орієнтувати на ЗВО III – IV рівнів акредитації, як основну структуру з підготовки кадрів з вищою освітою.

Потребує удосконалення і система підготовки у ЗВО. Так, за даними державної служби статистики при аналізі рівня безробітного населення (за методологією МОП), за причинами незайнятості в динаміці 2012-2017 рр. встановлено, що у порівнянні з 2012 р. відсоток «не працевлаштованих після закінчення загальноосвітніх та ЗВО» зріс на 0,9 % від 15,5 % в структурі безробітного населення в 2012 р. (265,65 тис. осіб) до 16,4 % у 2017 р. (271,37 тис осіб) на тлі зниження загальної чисельності безробітного населення в Україні. (від 1713,9 тис. осіб у 2012 р. до 1654,7 тис. осіб у 2017 р.). тобто, на тлі зниження загального рівня безробітного населення зростання питомої ваги не працевлаштованих після закінчення ЗВО свідчить про якість отриманої освіти або про її затребуваність та актуальність, таблиця 2.3

Таблиця 2.3

Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості
у 2012-2017 рр.

Роки	Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб	Не працевлаштовані після закінчення ЗНЗ або ЗВО (%)
2012	1713,9	15,5
2013	1661,9	18,1
2014*	1589,8	16,9
2015*	1510,4	16,8
2016 *	1847,6	16,7
2017 *	1654,7	16,4

Примітка - * - дані без врахування тимчасово окупованих територій.

Структура активних підприємств України за видами економічної діяльності дає змогу визначити та ранжувати економічні галузі, які активно функціонують та можливо повинні мати потребу у висококваліфікованих фахівцях, а також дають можливість для орієнтування у навчальному процесі для підготовки кадрів для певних, активно розвинутих галузей. Так, структура активних підприємств України за даними Державної служби статистики у 2017 р. представлена наступним чином (провідні позиції):

- оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів (15,17 %);
- діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (8,06 %);
- сільське, лісове та рибне господарство (7,63 %);
- державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування (7,07 %);
- промисловість (добувна і переробна – 6,95 %);
- освіта (6,55 %);
- надання інших видів послуг (20,95 %).

Аналіз структури щодо кількості активних підприємств у динаміці дає змогу оцінити напрямки змін щодо розвитку та активності галузей. Так, у

2014 р. аналогічна структура активних підприємств була представлена наступним чином (провідні позиціях):

- оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів (16,67 %);
- сільське, лісове та рибне господарство (7,75 %);
- промисловість (добувна і переробна – 7,73 %);
- діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (7,38 %);
- освіта (6,49 %);
- професійна наукова та технічна діяльність (5,68 %);
- надання інших видів послуг (18,49 %).

Тобто, за період 2012 – 2017 рр. відбулися деякі зміни у структурі активних підприємств: більш високу рангову позицію к 2017 р. стали посідати такі види економічної діяльності як діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; нижчі рангові позиції стали займати наступні види діяльності: сільське, лісове та рибне господарство; державне управління та оборона, обов'язкове соціальне страхування; промисловість; освіта та наукова діяльність. Аналіз активності галузей дає напрямок ЗВО для підготовки фахівців з орієнтацією знань щодо КВЕД з метою актуалізації знань, підвищення рівня затребуваності фахівців.

Розв'язання проблеми зміцнення національної безпеки України, створення недержавного сектору безпеки підприємництва, як складової частини національної безпеки нашої держави відповідно сучасних вимог та міжнародних стандартів потребує вирішення не тільки організаційно-правових засад на всіх рівнях (прийняття відповідних законів, Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, тощо), а й забезпечення підприємств висококваліфікованими спеціалістами у цій галузі.

Створення сприятливого клімату та умов для цивілізованого розвитку підприємництва, активізації інвестиційної діяльності з точки зору забезпечення безпеки, захисту прав та інтересів підприємств, установ, організацій від

протиправних посягань набуває сьогодні особливої гостроти, стає вирішальним фактором, що визначає перспективи економічного розвитку нашого суспільства, ефективного забезпечення національної безпеки України.

Очевидним є той факт, що підприємницька діяльність є привабливою для таких антисуспільних явищ, як корупція, організована злочинність, шахрайство, рейдерство, недобросовісна конкуренція тощо. Все це потребує вже сьогодні наявності на підприємствах всіх форм власності фахівців з фінансово-економічної безпеки і особливо фахівців – управлінців з цієї галузі.

З урахуванням ситуації, що склалася в галузі освітньої діяльності в Україні на 2012 рік та виходячи з перспектив розвитку нашої країни, входження до європейської спільноти, подальшого розвитку демократичних перетворень ЗВО Харківська національна академія міського господарства підтримала ініціативи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, УСПП, щодо розробки галузевого стандарту та відкриття спеціальності з підготовки магістрів за спеціальністю 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою» (напрямок підготовки – специфічні категорії).

Для цього потрібні фахівці, які будуть спроможні на високому професійному рівні організувати та здійснювати управління системою безпеки підприємств. Саме на цих фахівців покладається задача сприяння економічному розвитку як підприємств де вони працюють, так і України, в цілому. При входженні України до Європейської спільноти ці фахівці повинні виконувати функції по забезпеченню безпеки зовнішньоекономічної діяльності, організовувати взаємодію з своїми колегами з Європейських країн при забезпеченні безпеки, професійно протидіяти міжнародному шахрайству, комерційному шпигунству тощо.

З іншого боку, потреба в підготовці фахівців з управління фінансово-економічної безпеки освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» пов'язана з реалізацією прагнення України євроінтеграційного розвитку. Досягнення цієї стратегічної мети ґрунтується на вирішенні низки соціально-економічних проблем, без розв'язання яких входження України до Європейського союзу та

інших стратегічно важливих спільнот є недосяжною мрією. Вирішити представлені проблеми будуть здатні лише фахівці нової генерації, не заангажовані старими стереотипами та вузьковідомчим мисленням, які володітиме сучасними технологіями протидії виникаючим загрозам та небезпекам у діяльності підприємств.

Впевненість у реалістичності планів підготовки фахівців з управління фінансово-економічною безпекою освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» була обумовлена, в першу чергу, концептуальними підходами до структури та змісту підготовки. Відповідно до неї узагальненим об'єктом діяльності фахівця є середній та вищі рівні управління у лінійних та функціональних підрозділах організацій різних форм власності та організаційно-правових форм, що здійснюють фінансово-економічну та зовнішньоекономічну діяльність. Структура підготовки магістра з управління фінансово-економічною безпекою є інноваційною в нашій країні, але вона враховує існуючий досвід підготовки фахівців з національної безпеки, напрацьований провідними вищими навчальними закладами України і, в першу чергу, досвід Національної академії Служби безпеки України. Академією в повному обсязі враховано і міжнародний досвід з цього напрямку діяльності ЗВО розвинутих демократичних країн.

При формуванні структури підготовки магістрів з управління фінансово-економічної безпеки враховано вимоги Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо нормативного змісту підготовки фахівців цього освітньо-кваліфікаційного рівня. Враховано також основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу.

Згідно з цією концепцією, підготовка магістрів з управління фінансово-економічною безпекою забезпечується двома циклами дисциплін: циклом навчальних дисциплін гуманітарної підготовки і циклом навчальних дисциплін природничо-наукової, загальноекономічної, професійної та практичної підготовки.

На основі аналізу ринку праці у Східних регіонах України встановлено, що потреби у фахівцях з управління фінансово-економічної безпеки обумовлена зверненнями багатьох підприємств комунального господарства різноманітних галузей, які функціонують у сфері життєзабезпечення міст та населених пунктах і постійно перебувають у скрутному фінансовому становищі. Підприємства комунального господарства мають не тільки організаційну, технологічну та економічну специфіку, а й, особливо важливо, соціальну значущість для населення й держави в цілому (насамперед, проблема тарифоутворення на комунальні послуги).

Моніторинг, проведений у закладах вищої освіти м. Харкова та Харківського регіону показав, що фахівців для управління фінансово-економічної безпеки в сфері забезпечення життєдіяльності міста готують досить небагато ЗВО регіону, що яскраво свідчить про відсутність системної підготовки фахівців у цьому напрямі. Дослідження свідчать про відсутність фахівців - управлінців, які повинні виконувати широке коло завдань та функцій по забезпеченню безпеки підприємств регіону.

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова проводить щорічну підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» спеціальності 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою» (напрямок підготовки – специфічні категорії) із загальним ліцензійним обсягом 30 осіб денної форми навчання та 30 осіб заочної форми навчання.

Для навчально-методичного забезпечення зі спеціальності 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою» в ХНУМГ було розроблено за діючими галузевими стандартами ОКХ, ОПП та навчальні плани. Для кожної навчальної дисципліни було розроблено навчальну програму, відповідне методичне забезпечення як в друкованому так і в електронному вигляді (репозиторію цифрової наукової бібліотеки ХНУМГ).

Серед інших ЗВО України, які розпочали підготовку фахівців для забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності

можна визначити університет «КРОК» (м. Київ); Львівський державний університет внутрішніх справ; Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця; Харківський національний університет радіоелектроніки; Черкаський державний технологічний університет; Полтавський юридичний інститут (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого); Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса.

Підготовка фахівців всіх рівнів повинна виконуватися відповідно до нормативно-правових актів. Так, на сьогодні в Україні підготовка фахівців з економічної безпеки здійснюється на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 674 від 27 вересня 2016 р.) «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» та Наказу Міністерства освіти і науки України від 6 листопада 2015 р. № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266».

Згідно з даними документами підготовка фахівців з безпеки включено у галузь знань «07 - Управління та адміністрування», спеціальність «073 – менеджмент», а не у рамках «Специфічних категорій» як це відбувалося раніше. Готуються аналітики та професіонали з фінансово- економічної безпеки.

Галузевий Стандарт вищої освіти щодо підготовки магістра за спеціальністю специфічних категорій 8.18010014 «Управління фінансово- економічною безпекою» та кваліфікації 2414.2 «Професіонал з фінансово- економічної безпеки» та 2414.2 «Аналітик з питань фінансово- економічної безпеки» (2011 р.) втратив чинність. Підготовку означених фахівців будуть готувати відповідно до Програми підготовки фахівця.

З огляду на важливість кадрової складової доцільним є проведення аналізу результатів фінансово-економічної діяльності (за ключовими показниками) обраних для дослідження підприємств Харківської області із виокремленням інтелектуально- кадрової складової.

2.2. Результати розрахунків ключових показників за компонентами економічної безпеки підприємств з виокремленням інтелектуально-кадрової складової

В результаті вивчення ключових проблем функціонування підприємств будівельної галузі в роботі детально досліджено фінансово-господарський стан ПАТ «Трест Житлобуд-1» м. Харкова. Проаналізовано бухгалтерську і статистичну звітність ПАТ «Трест Житлобуд-1» а саме: форма №1 – «Баланс підприємства»; форма №2 – «Звіт про фінансові результати»; форма №3 – «Звіт про рух грошових коштів»; форма №4 – «Звіт про власний капітал»; форма №1-ПВ - «Звіт з праці»; форма №5 – «Примітки до річної фінансової звітності»; інші форми бухгалтерського обліку за 2015-2017 рр.

На сучасному етапі розвитку ПАТ «Трест Житлобуд-1» є публічним акціонерним товариством відкритого типу, свою діяльність здійснює на підставі статуту підприємства.

Предметом діяльності ПрАТ «Трест Житлобуд-1» є здійснення будь-якої підприємницької діяльності відповідно до законодавства України.

Основними видами діяльності ПрАТ «Трест Житлобуд-1» є будівництво об'єктів різного призначення. Крім того, статутом визначено ряд видів діяльності, не заборонених чинним законодавством України, які розглядаються в ПрАТ як альтернативні, спрямовані на одержання прибутку (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Основні техніко-економічні показники діяльності ПрАТ «Трест
Житлобуд-1» за 2015-2017 рр.

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	приріст 2015- 2017 рр.(%)
1. Обсяг введеного в експлуатацію житла, тис. м ²	62,5	68,4	72,5	16,0
2. Знос основних фондів, тис. грн.	26069	30687	44503	70,7
3. Залишкова вартість основних фондів, тис. грн.	50417	56464	121727	141,4
4. Первісна вартість основних фондів, тис. грн.	76486	87141	166230	117,3
5. Коефіцієнт надходження основних фондів, %	21,89	16,19	54,77	150,2
6. Коефіцієнт зносу основних фондів, %	34,08	35,20	26,77	-21,4
7. Коефіцієнт придатності основних фондів, %	65,92	64,80	73,23	11,1
8. Фондоємність основних фондів, грн./грн.	0,22	0,18	0,25	13,6
9. Фондоозброєність праці, тис. грн. / чол.	76,26	77,99	97,53	27,9
10. Продуктивність праці одного працівника за рік, тис. грн. / чол.	350,61	428,23	394,56	12,5
11. Середньооблікова чисельність працівників, чол.	912	1049	1299	42,4
12. Коефіцієнт плинності кадрів, %	33,00	47,38	32,41	-1,8
13. Середньомісячна заробітна плата одного працівника, грн.	4112,66	3969,18	7020,91	70,7
14. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	319753	449212	512536	60,3
15. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	257384	369663	433066	68,3
16. Чистий прибуток (збиток) від реалізації продукції (послуг), тис. грн.	3356	8023	14461	330,9

Аналіз динаміки основних техніко-економічних показників діяльності ПрАТ «Трест Житлобуд-1» визначив, що протягом досліджуваного періоду

відбулися позитивні зміни в діяльності підприємства, про що свідчать розраховані показники приросту.

Органами управління ПрАТ «Трест Житлобуд-1» є: загальні збори акціонерів; наглядова Рада; правління; ревізійна комісія. Виконавчим органом ПрАТ «Трест Житлобуд-1» є Правління. Правління це колегіальний виконавчий орган. Правління створюється в кількості 5(п'яти) осіб на строк 3(три) роки. Правління здійснює управління поточною діяльністю Товариства. До компетенції Правління належить вирішення всіх питань, пов'язаних з керівництвом поточною діяльністю Товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів акціонерів та Наглядової ради. Правління Товариства підзвітне загальним зборам і Наглядовій раді, організовує виконання їх рішень. Правління діє від імені Товариства у межах, встановлених цим Статутом і законом. Членом Правління Товариства може бути будь-яка фізична особа, яка має повну дієздатність і не є членом Наглядової ради чи Ревізійної комісії.

Головним показником виробничої програми ПрАТ «Трест Житлобуд-1» є обсяг введеного в експлуатацію житла. Важливою складовою аналізу виробничої програми є дослідження обсягу введеного в експлуатацію житлаПрАТ «Трест Житлобуд-1» за 2015 – 2017 рр. Ці розрахунки виконано за допомогою статистичного методу «Ряди динаміки» і на його основі обчислено та проаналізовано ряд показників: абсолютний приріст, темп зростання і темп приросту, абсолютне значення одного відсотка приросту, для цього використано таблицю 2.5

Аналіз даних таблиці 2.5 показав, що на підприємстві за досліджуваний період часу обсяг введеного в експлуатацію житла збільшився на 10 тис. м². Що стосується середнього темпу росту обсягу введеного в експлуатацію житла, то за аналізований період його величина постійно збільшувалася в середньому на 7,7 %.

Абсолютне значення одного відсотка приросту обсягу введеного в експлуатацію житла має тенденцію до збільшення, а це є позитивним моментом діяльності підприємства.

Таблиця 2.5

Динаміка обсягу введеного в експлуатацію житла

Показники	Формула розрахунку	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	2	3	4	5
Обсяг введеного в експлуатацію житла, тис. м ²	—	62,5	68,4	72,5
1. Абсолютний приріст, тис. м ²				
Ланцюговий	$P_K - P_{K-1}$	-	5,9	4,1
Базисний	$P_K - P_1$	-	5,9	10,0
2. Темп зростання, %				
Ланцюговий	$\frac{P_K}{P_{K-1}} 100$	-	109,44	105,99
Базисний	$\frac{P_K}{P_1} 100$	-	109,44	116,00
3. Темп приросту, %				
Ланцюговий	$\frac{P_K - P_{K-1}}{P_{K-1}} 100$	-	9,44	5,99
Базисний	$\frac{P_K - P_1}{P_1} 100$	-	9,44	16,00
4. Абсолютне значення одного відсотка приросту, тис. м ²	$0,01 * P_{K-1}$	-	0,625	0,684
5. Середній рівень ряду, тис. м ²	$\sum_1^K \frac{P}{K}$	$(62,5 + 68,4 + 72,5) / 3 = 67,80$		
6. Середній темп зростання, %	$\sqrt[K-1]{\frac{P_K}{P_1}} * 100$	$\sqrt{\frac{72,5}{62,5}} \times 100\% = \sqrt{1,16} * 100\% = 107,70 \%$		
7. Середній темп приросту, %	$\sqrt[K-1]{\frac{P_K}{P_1}} * 100 - 100$	$107,70 - 100 = 7,70 \%$		

Склад основних фондів ПАТ «Трест Житлобуд-1» (за видами та залежно від участі у процесі виробництва) представлений в табл. 2.6

Таблиця 2.6.

Склад та структура основних фондів на кінець року

Показники	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	Тис. грн.	%	Тис. грн.	%	Тис. грн.	%
Залежно від участі у процесі виробництва						
1	2	3	4	5	6	7
Активна частина	66773	87,3	77033	88,4	148776	89,5
Пасивна частина	9713	12,7	10108	11,6	17454	10,5
Разом основних фондів	76486	100	87141	100	166230	100
За натурально-речовими ознаками						
Будинки, споруди, передавальні пристрої	55521	72,59	54758	62,84	72646	43,7
Машини та обладнання	6818	8,91	11172	12,82	25229	15,2
Транспортні засоби	7191	9,40	11263	12,93	45727	27,5
Інструменти, прилади, інвентар	4277	5,60	6758	7,75	12068	7,3
Інші основні фонди	2679	3,50	3190	3,66	10560	6,3
Разом основних фондів	76486	99,99	87141	100	166230	100

З таблиці 2.6. видно, що відбулося збільшення загальної вартості основних фондів. Основну частину основних фондів підприємства становлять будинки, споруди, передавальні пристрої (43,7 % від загальної вартості основних фондів в 2016 р.). Крім того щороку зростає вартість машин, обладнання та транспортних засобів. Загалом за період, що аналізується відбувається збільшення вартості основних фондів. Так, в 2017 р. вона становить 166230 тис. грн., що на 89744 тис. грн. більше в порівнянні з 2015 р. Зазначимо, що співвідношення активної та пасивної частин основних виробничих фондів відбиває технологічну структуру. Виходячи з даних, наведених в таблиці, встановлено, що за технологічною ознакою основні фонди мають прогресивну структуру, тобто частка активних основних фондів (87,3 % у 2014 р. та 89,5 % у

2016 р.) значно переважає частку пасивних (12,7 % у 2014 р. та 10,5 % у 2016 р.) у загальній структурі.

Здійснено аналіз показників інтенсивності руху основних фондів підприємства за 2015-2017 рр., що представлені в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка руху основних фондів, тис. грн.

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Вартість основних фондів на початок року	62616	76486	87141
Вартість основних фондів, що надійшли за рік	16745	14107	91038
Вартість основних фондів, що вибули за рік	2875	3452	11949
Вартість основних фондів на кінець року	76486	87141	166230
Середньорічна вартість основних фондів	69551	81814	126686

В процесі аналізу даних таблиці 2.7. можна відмітити, що позитивним моментом діяльності підприємства є той факт, що величина надходження основних фондів перевищує величину вибуття основних фондів. Середньорічна вартість основних фондів підвищується, так їх вартість в 2017 р. становить 126686 тис. грн., що на 57135 тис. грн. більше по порівнянні з 2015 р.

В процесі аналізу показників праці розраховано показники руху кадрів на підприємстві. Баланс руху кадрів на підприємстві представлений в табл. 2.8.

За період, що досліджується найбільших змін зазнали такі показники як: кількість прийнятих на роботу та кількість звільнених, найменші зміни – коефіцієнт обороту кадрів з вибуття. На підприємстві збільшується загальна чисельність працівників на кінець року з 972 чол. в 2015 р. до 1340 чол. в 2017 р. За аналізований період відбувається зменшення величини коефіцієнта плинності кадрів, що є позитивною тенденцією діяльності. Також на підприємстві відбувається зростання величини коефіцієнта обороту кадрів з прийому.

Таблиця 2.8

Динаміка руху кадрів

Найменування показників	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Приріст 2015- 2017 рр, (%)
1	2	3	4	5
1. Чисельність працівників на початок року, чол.	855	972	1102	28,9
2. Кількість прийнятих на роботу, чол.	418	628	685	63,9
3. Кількість звільнених всього, чол.	301	498	447	48,5
в т.ч.: плинність кадрів (за власним бажанням, за угодою сторін, порушення трудової дисципліни)	301	497	421	39,9
4. Чисельність працівників на кінець року, чол.	972	1102	1340	37,9
5. Середньооблікова чисельність працівників, чол.	912	1049	1299	42,4
6. Коефіцієнт обороту кадрів з прийому, %	45,83	59,87	52,73	15,1
7. Коефіцієнт обороту кадрів з вибуття, %	33,00	47,47	34,41	4,3
8. Коефіцієнт плинності кадрів, %	33,00	47,38	32,41	-1,8

Доходи будівельних підприємств формуються насамперед за рахунок оплати послуг з будівництва та введення в експлуатацію об'єктів різного призначення. Далі проаналізуємо динаміку чистого доходу від надання послуг (за напрямками діяльності), що представлено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9.

Склад та структура чистого доходу (за напрямками діяльності)

Показники	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	Тис. грн.	%	Тис. грн.	%	Тис. грн.	%
1. Реалізація продукції, робіт, послуг	53089	16,60	124753	27,77	150686	29,4
2. Реалізація квартир	266664	83,40	324459	72,23	361850	70,6
Всього доходів	319753	100	449212	100	512536	100

З таблиці 2.9 видно, що найбільшу питому вагу в структурі чистого доходу складає реалізація квартир (близько 71 %). Крім цього зазначимо щорічне зростання величини доходів від реалізації продукції, робіт, послуг з 53089 тис. грн. в 2015 р. до 150686 тис. грн. в 2017 р. Загалом величина чистого доходу ПАТ «Трест Житлобуд-1» має тенденцію до зростання і становить в 2017 р. 512536 тис. грн., що на 60,3 % більше в порівнянні з 2015 роком.

Формування фінансових результатів діяльності ПАТ «Трест Житлобуд-1» за 2014-2016 рр. детально розглянемо за допомогою даних табл. 2.10.

Таблиця 2.10.

Динаміка формування фінансових результатів, тис. грн.

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Приріст 2015- 2017 рр., (%)
1	2	3	4	5
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	319753	449212	512536	60,3
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	257384	369663	433066	68,3
Валовий результат: - прибуток (збиток)	62369	79549	79470	27,4
Інші операційні доходи	22891	40074	68888	200,9
Адміністративні витрати	15027	20063	30962	106,0
Витрати на збут	4806	5694	11062	130,2
Інші операційні витрати	27370	45458	69907	155,4
Фінансовий результат від операційної діяльності:	38057	48408	36427	-4,3

Продовж табл. 2.10

1	2	3	4	5
Інші доходи	367088	830414	662390	80,4
Фінансові витрати	33448	37051	16994	-49,2
Інші витрати	367185	830453	662709	80,5
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування: - прибуток (збиток)	4512	11318	19114	323,6
Податок на прибуток від звичайної діяльності	1156	3295	4653	302,5
Чистий прибуток (збиток)	3356	8023	14461	330,9

Аналізуючи дані таблиці 2.10 можна відмітити, що в 2015-2017 рр. підприємство працювало з прибутком. Величина чистого прибутку ПАТ «Трест Житлобуд-1» в 2016 р. становить 14461 тис. грн., що на 11105 тис. грн. більше в порівнянні з 2014 р. В той же час зростає і валовий прибуток підприємства в 2017 р. до 79470 тис. грн., що на 17101 тис. грн. більше в порівнянні з 2015 р.

Оцінка будь-якого аспекту фінансово-господарської діяльності підприємства проводиться з метою виявлення негативних для його фінансового стану тенденцій, пошуку резервів підвищення ефективності діяльності, обґрунтування ухвалення управлінських рішень, моніторинг різних аспектів діяльності підприємства, доцільність нововведень. Результати оцінки є тією основою, яка формує фінансову політику підприємства, розробляє сукупність заходів, вибирає відповідні фінансові механізми, необхідні для реалізації поставленої мети підприємства.

Оцінка фінансової стійкості підприємства з урахов джерел фінансування СГД представл в 2.11. Окрім самих грошових коштів і фінансових вкладень сюди відносяться дебіторська заборгованість і запаси готової продукції, призначеної до продажу (табл. 2.11).

Таблиця 2.11.

Динаміка забезпеченості запасів джерелами на кінець року, тис. грн.

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	2	3	4
1. Власний капітал	15713	19157	33618
2. Необоротні активи	64197	66341	142385
3. Наявність власних оборотних засобів (р.1 – р.2)	-48484	-47184	-108767
4. Довгострокові зобов'язання (р.1510 + р.1520)	480671	822123	758901
5. Наявність довгострокових джерел формування запасів (р.3 + р.4)	432187	774939	650134
6. Короткострокові кредити і позичкові кошти (р.1600)	13110	12517	—
7. Загальна величина основних джерел формування запасів (р.5 + р.6)	445297	787456	650134
8. Загальна величина запасів (р.1100+1101+1102+1103+1104)	637348	968584	2196372
9. Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів (р.3 – р.8)	-685832	-1015768	-2305139
10. Надлишок (+), нестача (-) довгострокових джерел формування запасів (р.5–р.8)	-205161	-193645	-1546238
11. Надлишок (+), нестача (-) загальної величини основних джерел формування запасів (р.7 – р.8)	-192051	-181128	-1546238
12. Тип фінансової стійкості	кризовий		

У зв'язку з тим, що одним з критеріїв оцінювання фінансової стійкості підприємства є надлишок чи нестача планових джерел коштів для формування запасів, то зазначимо, що для ПАТ «Трест Житлобуд-1» характерним є нестача величини основних джерел формування запасів, що становить 192051 тис. грн. та 1546238 тис. грн. відповідно в 2015-2017 рр. Також для підприємства характерним є нестача власних оборотних коштів та довгострокових джерел формування запасів. Тому дане підприємство в 2015-2017 рр. знаходиться в кризовій фінансовій стійкості.

Перспективний розвиток СГД в ринкових умовах більшою часткою залежить його ділової активності. Ця ділова активність СГД має прояв як елемент поширення ринків реалізації продукції, утримання відповідного надійного іміджу компанії, тощо.